

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Sayı: 1 • Haziran 2020 • 13-74

Issue: 1 • June 2020 • 13-74

**Türk Din Psikolojisinde
Akademisyen Bir Din Psikoloğu:
Abdülkadir Etöz Üzerine Biyografik Bir Araştırma**

An Academical Psychologist of Religion in Turkish Psychology of Religion: A Biographic Research on Abdülkadir Etöz

Mustafa Koç

Doç. Dr.

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Din Psikolojisi Bilim Dalı

Manevi Psikolojik Danışmanlık Uygulama ve Araştırma Merkezi

E-posta: mustafakoc@balikesir.edu.tr

Orcid: 0000-0003-1299-7963

Balıkesir / Türkiye

Associate Professor

Balıkesir University Faculty of Theology

Department of Psychology of Religion

Spiritual Counselling Application and Research Center

E-mail: mustafakoc@balikesir.edu.tr

Orcid: 0000-0003-1299-7963

Balıkesir / Turkey

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Türü • Article Type Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received 06 Mayıs 2020 • 06 May 2020
Kabul Tarihi • Accepted 19 Haziran 2020 • 19 June 2020

Ö z e t

Din psikolojisi alanında bilimsel araştırma yapan ve akademik metin üreten alan aktörüne ‘din psikoloğu’ denir. Bu makalede, Türkiye’de din psikolojisi alanında yapılan bilimsel çalışmalara önemli katkıları olan akademisyen din psikoloğu Abdülkadir Etöz’ün (a) akademik hayatı, (b) özel ilgi alanları, (c) akademik çalışmaları, (d) lisans ve lisansüstü dersleri, (e) yönettiği lisansüstü tezleri ve (f) Türk din psikolojisi çalışmaları üzerine kişisel düşüncelerine yer verilmiştir. Sonuç olarak makalede; (i)-akademik hayatına ilişkin Etöz’ün 12 yaşında ilköğrenimini tamamladığı; 18 yaşında Kayseri Develi Lisesi’nden mezun olarak orta-öğrenimini bitirdiği; 25 yaşında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun olarak yükseköğrenimini tamamlayıp Aydın ilinde 5 yıl öğretmenlik yaptığı; 30 yaşında Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü’nde dinler tarihi ve din sosyolojisi öğretim üyesi olarak akademik çalışma yaşamına başladığı; 44 yaşında Selçuk Üniversitesi’nden din psikolojisi ‘bilim doktoru’, 48 yaşında ise ‘yardımcı doçent’ unvanlarını aldığı; son olarak da Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde öğretim üyesi olarak çalışırken 67 yaşında yaş sınırlamasından emekli olduğu; dolayısıyla toplamda 37 yıl Erciyes, Harran ve Necmettin Erbakan Üniversitelerinde akademisyenlik yaptığı; (ii)-‘(a) çocuk ve gençlerin inanç ve ibadet gelişimi, (b) ibadet ve değer ilişkisi, (c) kişilik ve hidayet ilişkisi, (d) tasavvuf psikolojisi, (e) dinsel içerikli parapsikoloji ve (f) dinsel içerikli metafizik’ gibi özel ilgi alanları (n=6) olduğu; (iii)-Türk din psikolojisi tarihindeki bağlamsal konumu olarak Etöz’ün ikinci nesil din psikologlarının yer aldığı orijinal literatürün anlaşılması sürecini kapsayan ikinci dönem [1980-1999] içerisinde değerlendirilebileceği; bunun yanı sıra İslam teolojisi olarak da betimlenebilecek olan kelam ağırlıklı otantik bir İslami psikoloji çizgisini bilinçli biçimde sürdürmek istediği; (iv)-toplam olarak azımsanmayacak düzeyde (n=182) çalışmaları/eserleri bulunan Etöz’ün yayınlarının ürün çeşitliliğine göre bakıldığında ise en çok gazete yazılarının (n=170) olduğu, bunu da sırasıyla bildirilerinin (n=7) izlediği; (v)-hem lisans hem de lisansüstü düzeyde dersler (n=15) veren Etöz’ün en çok lisans düzeyinde dersler (n=10) verdiği, bunu sırasıyla yüksek lisans (n=4) ve doktora (n=1) derslerinin takip ettiği; (vi)-Etöz’ün öğretim üyeliği boyunca yönettiği lisansüstü tezlere bakıldığında çok sayıda yüksek lisans tezi (n=11) yönettiği ancak hiç doktora tezi yönetmediği saptanmıştır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Din psikolojisi • Biyografik çalışma • Din psikoloğu
Abdülkadir Etöz • Bilim tarihi • Literatür

A b s t r a c t

A field actor, who conducts scientific research and produces academic texts based in the grounds of psychology of religion, is called a 'psychologist of religion'. In this article, an academic psychologist of religion, who made important contributions to scientific studies in the psychology of religion in Turkey, Abdulkadir Etöz's (a) academic life, (b) special interests, (c) academic studies, (d) undergraduate and postgraduate courses (e) supervised graduate theses and (f) personal thoughts on Turkish psychology of religion studies are included. In conclusion of the article, it has been determined that; (i)-Etöz completed his primary education at the age of 12; graduated from Kayseri Develi High School at the age of 18 and completed his secondary education; after graduating from Ankara University Faculty of Theology at the age of 25, completed his higher education and taught in Aydın for 5 years; at the age of 30, started his academic career in Kayseri Higher Islamic Institute as an academic member in the fields of the history of religions and sociology of religion; at the age of 44, received "PhD" degree in psychology of religion from Selçuk University, and "assistant professor" at the age of 48; finally, while working as a faculty member at Necmettin Erbakan University in Faculty of Theology, he had to retire from/because of age restriction at the age of 67. Therefore, he has been an academic member at the universities of Erciyes, Harran and Necmettin Erbakan for 37 years in total; (ii)-he has special interests such as (a) the development of faith and worship in children and young people, (b) relationship between worship and value, (c) relationship between personality and guidance, (d) psychology of sufism, (e) religious parapsychology and (f) religious metaphysic (n=6); (iii)-it can be evaluated in the second term [1980-1999], which covers the process of understanding the original literature in which Etöz's second generation psychologists of religion are included as the contextual position in the history of Turkish psychology of religion; in addition to this, he wanted to consciously pursue the line of a kalam based, an authentic Islamic psychology, which can be described as Islamic theology; (iv)-according to the product variety of the publications by Etöz, whose works are at a considerable level (n = 182) in total, it is seen that his papers (n = 7) are respectively followed by his newspaper articles (n = 170); (v)-Etöz, who gave lectures to both the undergraduate and the postgraduate (n = 15), gave most of his lectures to the undergraduate (n = 10), there respectively followed his lectures to the postgraduate (n = 4) and the doctorate (n = 1); (vi)-in Etöz's academic life, he supervised a great number of master theses (n = 11) but did not supervise any doctoral thesis.

K e y w o r d s

Psychology of religion • Biographical study • Psychologist of religion
Abdülkadir Etöz • History of science • Literature

Giriş

Din psikolojisi, bireyin din olgusuyla ve inandığı dinin kutsal varlığıyla kurduğu ilişki biçimlerinin psikolojik bağlamda kuramsal ve ampirik araştırmalarını yapan bilim dalıdır. Din psikoloğu Yavuz'a (1994) göre psikoloji ve din bilimleri ile ilgili olmakla birlikte kendine özgü tarihsel süreci, araştırma alanları, konuları, hedefleri, yöntemleri ve teknikleriyle bağımsız bir bilim dalı olan din psikolojisinin özellikle din bilimleri ve psikolojinin çeşitli alanlarıyla çok yakın bir ilişkisi vardır. Her ne kadar psikolojik anlama ve açıklama yollarının yanında başka inceleme yöntemleri olsa da din psikolojisi, araştırmalarında sadece bireyi merkeze alır. Dolayısıyla bireyin iç dünyasındaki dinsel yaşamın yanı sıra çeşitli açılardan dışa yansıyan dinsel davranış formlarını da inceleyen din psikolojisi, dinsel inançlar, merasim ve kanunlar, bu konudaki değişme ve gelişmeler üzerine teorik ve ampirik çalışmalarını sürdürür. Kısacası din psikolojisi, genelde bireyin dinsel yaşamını kendine özgü yöntemiyle anlamaya ve açıklamaya çalışır. Bu kapsamda din psikolojisi, bireyin dinsel inancının ruhsal yapısına, ruhsal yapısının da dinsel inancına yaptığı etkiyi, dindar bireyin dinsel pratiklerini, kısacası inanan ile inanılan arasında kurulan psikolojik bağ sonucunda oluşan dinsel deneyimi bilimsel metodoloji kullanarak analiz edip sentezlere ulaşmayı amaç edinmiştir (Yavuz, 1994: 341).

Her bilim dalı gibi din psikolojisinin de ortaya çıktığı bir coğrafya ile kurucu aktörleri ve aktörlerin yaptığı ilk çalışmalar sonucunda ortaya çıkan kurucu metinleri vardır. Din psikolojisinin tarihsel gelişimi içerisinde bilimsel araştırma yapan ve akademik metin üreten alan aktörüne 'din psikoloğu' denir. Din psikoloğu Ok'un (2006) yaklaşımına göre, din psikolojisi aktivite sistemi bağlamında bu alanda akademik aktiviteler gerçekleştiren bir özne vardır ve bu "din psikoloğu" olarak belirlenmiştir. Bu öznenin üzerinde çalıştığı bir nesne vardır ve bu da bireyin "dinsel" davranışlarıdır ya da anlam-yapma eylemidir. Bir alan öznesi olarak din psikoloğu, bu "nesne" üzerinde çeşitli bilimsel paradigmlar ve metodolojiler kullanarak bilimsel işlemler yapar. Bir işin din psikologları tarafından başarılı bir sonuca ulaştırılabilmesi için onların takip etmeleri gereken ortak bir alan metodolojisi vardır. Bu arada din psikoloğu, bulgular oluşturmayı içeren bilimsel aktivitelerini genellikle tek başına yapmaz. Diğer yakın disiplinlerde çalışan meslektaşları da zaman zaman onun çalışmalarına katkılarda bulunabilir. Sonuçta din psikoloğu, bireylerin anlam-yapma davranışları üzerine açıklayıcı, yordayıcı veya betimleyici bulgular sağlamaya çalışır.

Ayrıca din psikolojisi aktivite sisteminin üzerinde yer aldığı belirli bağlamlar veya ortamlar bulunur. Bunlar da küçükten büyüğe sıralandığında bir kurum olarak üniversitelerin ilahiyat fakülteleri, bir politik birim olarak Türkiye ve uluslararasılığı temsil eden diğer uluslar olarak belirlenebilir. Son olarak eklenmesi gereken bir başka faktör de din psikolojisinin geçirmiş olduğu tarihsel süreçtir. Dolayısıyla din psikolojisi aktivitesi, sözü edilen bu etkileşimdeki bütünü kendisi olarak düşünülmelidir (Ok, 2006: 441-442).

Bu makalenin amacı, din psikolojisi bilim dalında uzun yıllar öğretim üyesi olarak çalışan Abdülkadir Etöz [(eski unvanı) Yrd. Doç. Dr.; (yeni unvanı) Dr. Öğretim Üyesi)] üzerine biyografik bir çalışma yaparak Türk din psikolojisi tarihi ve literatürüne biyo-bibliyografik bir katkı sağlamaktır. Bilim tarihi çalışmaları bağlamında hangi bilim dalı olursa olsun alan aktörlerinin akademik yaşam ve ürünlerine dayalı yapılan biyografik araştırmalar, ilgili bilim dalının tarihinde yadsınamaz bir öneme ve değere sahiptir. Ancak ne yazık ki, genelde Türk teoloji veya din bilimleri çalışmalarına, özelde ise Türk din psikolojisi araştırmalarına bakıldığında, akademik olarak biyografik çalışma geleneğinin henüz yeterli düzeyde oluşmadığı görülmektedir. Bu bağlamda özellikle son dönemde ilahiyat fakültelerinden emekli olan akademisyen öğretim üyeleri üzerine yapılan biyografik çalışmaların yetersizliği dikkati çekmektedir (örnek çalışmalar için bkz. Durmuş, 2003: 145-168; Alkan, 2010: 9-19). Şu ana kadar ki din bilimleri özelinde Türk din psikolojisi tarihi ve literatüründe yapılan biyografik çalışmalar ise din psikoloğu Koç'un çalışmalarıyla sınırlı kalmıştır (bkz. Koç, 2010: 187-210; Koç, 2011a: 227-246; Koç, 2011b: 265-285; Koç, 2018a: 213-259; Koç, 2018b: 65-126).

Kullanılan metodoloji kapsamında nitel metodoloji üzerine kurgulanan bu araştırmada, nitel araştırma tekniği olarak "biyografik araştırma" temeline dayalı 'biyografik anlatı görüşmesi' kullanılmıştır (Roberts, 2002; Rosenthal, 2004). Biyografik araştırmalar, özellikle davranış bilimlerinde kullanılan ve araştırmaya konu olan öznelerin deneyimlerini ve üretimlerini merkeze alarak bu deneyimlerin psiko-sosyo-antropolojik boyutları arasında bağlantı kuran nitel değerlendirme ve veri toplama yöntemlerini kapsamaktadır (Güvercin, 2015: 172-173). Dolayısıyla bu çalışmayla, Türk din psikolojisi tarihinde akademisyen bir din psikoloğu olarak yerini alan Abdülkadir Etöz'ün kişisel akademik üretim ve anlatılarının sosyal ve kültürel örüntüleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Etöz'ün deneyimlerinin ve üretimlerinin akademik içerikli kültürel ve sosyal anlamlarına 'yarı-saydam pencere' açıp Türk din psikolojisi tarihindeki yerine ilişkin betimsel analizlerin yapılması hedeflenmiştir. Ay-

rıca bu çalışmada, nitel veri toplama teknikleri olarak da (i) “yapılandırılmış görüşme” tekniği kullanılarak röportaj yapılmış; (ii) “belgesel tarama” tekniği kullanılarak da Etöz’e ait –ulaşılabilirdiği kadarıyla- her türlü akademik ürün toplanıp bu araştırmaya özgü bir yaklaşımla sınıflandırılarak listelenmiştir (Karasar, 2016: 210-220, 229-231).

Makalenin sınırlılıkları bağlamında ise bu araştırma, kronolojik olarak Etöz’ün doğum yılı (1945) ile emeklilik yılı (2012) arasındaki zaman dilimiyle sınırlandırılmıştır. Ayrıca yine bu araştırmada yer alan röportaj, 18.01.2020 tarihinde Konya’da yapılmıştır.

a. Akademik Hayatı

14 Nisan 1945 tarihinde Kayseri ili Develi ilçesinde esnaflık yapan, dokuz çocuklu bir ailenin altıncı çocuğu olarak doğmuştur. İlköğrenimini 1957 yılında, ortaöğrenimini de Develi Lisesi’nden mezun olarak 1963 yılında tamamlamıştır. Yükseköğrenimine ise aynı yıl içinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’nde başlamıştır. Bu yıllarda aynı zamanda gazeteciliğe de başlayan Etöz, Ankara’ya taşındığı için 1966 yılında ikinci fakülte olarak Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne başlamıştır. 1970 yılında adı geçen bu fakülteden mezun olduktan sonra 1970–1975 yılları arasında Aydın’daki Ortaklar Öğretmen Okulu’nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği yapmıştır. Aynı zamanda adı geçen bu okulda, 1973-1975 yılları arasında felsefe grubu dersleri (felsefe-sosyoloji-psikoloji-mantık) öğretmenliği de yapan Etöz, 1975-1980 yılları arasında Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü’nde “Dinler Tarihi ve Din Sosyolojisi” kürsülerinde öğretim üyeliği yapmıştır. Adı geçen kurumda 5 yıl çalıştıktan sonra 11 Eylül 1980 tarihinde ise Konya Yüksek İslâm Enstitüsü’nde göreve başlamıştır. Yüksek İslâm Enstitüleri, 1981 yılında 41 Sayılı KHK ile ilahiyat fakültelerine dönüştürülünce Konya Yüksek İslâm Enstitüsü de Selçuk Üniversitesi’ne bağlı İlahiyat Fakültesi olarak yeni akademik kimliğine kavuşmuştur. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde 1989 yılında din psikolojisi alanında ‘bilim doktoru’ unvanını alan Etöz, 1982–1993 yılları arasında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. 1993 yılından başlayarak ‘yardımcı doçent’ unvanıyla öğretim üyesi olarak görevini sürdüren Etöz, 1993-1995 yılları arasında Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde görevlendirme statüsünde yardımcı doçent unvanıyla öğretim üyeliği yapmıştır. Adı geçen bu fakültede İslam tarihi, dinler tarihi, din sosyoloji, din psikolojisi, din felsefesi gibi lisans düzeyindeki dersleri vermesinin yanı sıra din psikolojisi, din sosyolojisi ve din felsefesi bilim dallarında yapılan yüksek lisans tezlerinin akademik danışmanlığını da yürütmüştür. Aynı zamanda 1993-1995 yılları arasında Harran

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Dinler Tarihi ve İslam Tarihi Anabilim Dalı başkanlıklarını da eş zamanlı olarak yapmıştır. 1994-1995 yılları arasında Harran Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün başkanlığını da yaptıktan sonra Selçuk Üniversitesi'ne geri dönen Etöz, 1996-2002 yılları arasında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı Başkanlığını da yürütmüştür. 1995-2012 yılları arasında din psikolojisi anabilim dalında –eski unvanıyla- ‘yardımcı doçent’ unvanıyla çalışan Etöz, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 15.04.2012 tarihinde yaş sınırlamasından dolayı emekliye ayrılmıştır. Dolayısıyla Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki öğretmenlik görevi de dikkate alınacak olursa 27.07.1970 – 15.04.2012 tarihleri arasında toplamda 42 yıl 10 ay kamuda eğitim hizmeti olan Etöz'ün adı geçen bu hizmetin içinde 37 yıl da 1975-2012 yılları arasını kapsayan sadece akademiadaki hizmet süresi vardır. Yabancı dil olarak Fransızca ve Arapça bilen Etöz, evli ve üç çocuk babasıdır. Şu anda 75 yaşında olan (2020) Etöz, emeklilik sonrası yaşamını Konya'da sürdürmektedir (görsel için ayrıca bkz. Ek-1).

b. Özel İlgi Alanları

Etöz'ün akademik çalışmalarındaki özel ilgi alanları ise ‘(i) çocuk ve gençlerin inanç ve ibadet gelişimi, (ii) ibadet ve değer ilişkisi, (iii) kişilik ve hidayet ilişkisi, (iv) tasavvuf psikolojisi, (v) dinsel içerikli parapsikoloji ve (vi) dinsel içerikli metafizik’ gibi konulardır. Bu konularda yayınlanmış çok sayıda gazete yazıları ile akademik ürünleri (kitap ve makale) bulunmaktadır.

c. Türk Din Psikolojisi Tarihindeki Bağlamsal Konumu

Türkiye'deki din psikolojisi çalışmalarının tarihsel gelişim sürecine bakıldığında bu bilim dalıyla ilgili yapılan akademik çalışmaların ortalama 60 yıllık bir geçmişe dayandığını görmek mümkündür. Din psikoloğu Koç (2012/2015) tarafından yapılan öznel bir sınıflandırmada Türk din psikolojisi çalışmalarının kronolojik gelişim süreci, “(i)-İlk dönem [1949-1979]: Başlangıç – Din psikolojisinin tanınması; (ii)-İkinci dönem [1980-1999]: Orijinal literatürün anlaşılması; (iii)-Üçüncü dönem [2000-2013]: Literatüre yerel katkıların başlaması” şeklinde 3 döneme ayrılmıştır (şematik gösterim için bkz. Koç, 2015: 295).

Yukarıdaki sınıflandırmada sözü edilen bu ikinci dönemdeki din psikolojisinin gelişim aşamasında ise din psikolojisi üzerine yapılan çalışmalarda yıllara göre aşama aşama niceliksel bir artış olmuştur. Dolayısıyla ilk –çekirdek kadro- din psikologlarının yetiştiği dönem olan bu

dönemin başlarında, daha çok alanla ilgili Batı'da yapılan akademik çalışmaların anlaşılması üzerine çalışılmıştır (örnek çalışma için bkz. Yavuz, 1987). Bu dönemin ortalarından itibaren de, yüksek lisans ve doktora programları açan ilahiyat fakültelerinde ikinci kuşak akademisyen din psikologları yetiştirilmeye başlanmıştır. Yine bu gelişim döneminde alanı tanıtan daha hacimli el kitapları yazılmıştır. Bu dönemde Hökeleki (1993) tarafından yazılan 'Din Psikolojisi' isimli alana giriş niteliği taşıyan el kitabı dikkati çekmektedir (Koç, 2012: 327-340; Koç, 2015: 293-295).

Yukarıda verilen tarihsel gelişim bilgileri ışığında, bir din psikoloğu olarak Etöz'ün Türk din psikolojisi tarihindeki bağlamsal konumu, din psikolojisinin tanınması sürecini kapsayan ilk dönemdeki [1949-1979] Türk din psikolojisi kurucularının yetiştirdikleri çekirdek kadro araştırmacılarından oluşan ikinci nesil din psikologların yer aldığı orijinal literatürün anlaşılması sürecini kapsayan ikinci dönem [1980-1999] içerisinde değerlendirilebilir. Her ne kadar kronolojik olarak akademiya katılımı (1975) önceki dönemin sonlarına doğru olsa da din psikolojisi alanındaki doktora çalışmasını bitirdiği yıl (1989), adı geçen bu dönem içerisinde değerlendirme kriteri olarak alınabilir. Dolayısıyla kurucuların yetiştirdiği ilk -çekirdek kadro- din psikologlarından birisi olarak adı geçen bu ikinci dönemin başlarından çok kısa bir süre önce akademik yaşamına başlayan Etöz, yine bu dönem içerisinde din psikolojisi alanında yüksek lisans ve doktora programları kapsamında ikinci kuşak akademisyen din psikologları yetiştiren bir din psikoloğudur.

Öte yandan genel bir perspektiften Etöz'ün din psikolojisi çalışmalarına bakıldığında, -konuya ilişkin yapılan kişisel röportajında kendi ifadesiyle de vurguladığı gibi- İslam teolojisi olarak da betimlenebilecek olan kelam ağırlıklı bir İslami psikoloji çizgisini sürdürmek istediğini görmek mümkündür. Bu açıdan Etöz'ün din psikolojisi yaklaşımını, Türk din psikolojisi tarihindeki Osman Pazarlı'nın (1896-1981) çalışmaları içinde yer alan 'Din psikolojisi' (1968) adlı eserindeki tarzın daha teolojik bir bağlamda sürdürülmesi biçiminde yorumlamak da mümkündür. Bu yönüyle alanda yaptığı çalışmalarda kendi içinde bilinçli biçimde İslam teolojisine dayalı bir bilimsel dil ve tarz seçimiyle de tutarlı bir yaklaşımı temel alan Etöz'ü, 'din psikoloğu' olarak tanımlamak yerine otantik bir 'İslam psikoloğu' biçiminde betimlemek daha doğru olabilir.

d. Akademik Çalışmaları / Eserleri

Makalenin bu başlığı altında, akademiada 37 yıl akademik hizmeti olan Etöz'ün akademik ürünleri: '(i) tezleri, (ii) kitapları, (iii) makaleleri, (iv) bildirileri ve (v) gazete yazıları' şeklinde sınıflandırılarak aşağıda verilmiştir.

d.a. Tezleri

1. (1970). *Gazali'nin felsefeye verdiği değer* – [Lisans Tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. (Danışman: Prof. Dr. Hamdi Râgıb Atademir).
2. (1989). *Kur'an'da sosyal psikoloji* – [Doktora Tezi]. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Bayraktar-Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi).

d.b. Kitapları

1. (2008). *İslami psikoloji*. Konya: Ensar Yayınları. (234 s.).

d.c. Makaleleri

1. (1987). Hz. Muhammed'in gayrimüslimlere bakışı / De opvattingen van de profet Mohammed over met-İslamieten. *Arayış ve İslâm Dergisi / Islamitische Stichting*, 1.
2. (1990). Evrim tesadüfüne karşı mantık ve ruhçu görüş. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 411-423.

d.d. Bildirileri

1. (1987). Evrimin tesadüf tanrılarına karşı mantık ve ruhçu görüş. *Evrım Teorisinin Değerlendirilmesi Sempozyumu*. Hekimler Birliği Vakfı. İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi.
2. (1994). Nefis terbiyesi ile ilgili bazı ayetler. [içinde] *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi-I: Tebliğ ve Müzakereler* (Ed. İ. Canan). (ss. 99-106). İstanbul: İSAV İلمي Neşriyat.
3. (1999). Osmanlı'nın kuruluş ve gelişmesinde tasavvuf ve din faktörü. *700. Yıl Sempozyumu*. Konya: Selçuk Üniversitesi.
4. (2004). Çocuklarda ve gençlerde inanç ve ibadet ihtiyacı. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Çalışma Toplantısı-I*, 355-372.
5. (2005). İslam'da kadının önemi ve yeri. [içinde] *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi-II: Tebliğ ve Müzakereler* (Ed. İ. Canan). (ss. 375-382). 2. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat.
6. (2010). Sîretle gelen adâlet ve ahlâk medeniyeti. *Sîret Sempozyumu*. Konya.
7. (2014). Bediuzzamân'a göre İslâmî psikoloji. *Said Nursi ve Mevlana Sempozyumu*. Konya: Risâle Akademisi.

d.e. Gazete Yazıları

170 adet çeşitli gazetelerde yayınlanmış köşe yazıları bulunmaktadır (Kaynak: Etöz'ün kişisel arşivi).

e. Lisans ve Lisansüstü Dersleri

Makalenin bu bölümünde ise din psikolojisi alanında öğretim üyesi olan Etöz'ün 1975-2012 yılları arasında Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü, (eski adı) Selçuk (yeni adı) Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde lisans ve lisansüstü düzeyde verdiği derslere yer verilmiştir. Arşiv bilgisi yetersizliği sebebiyle yıllara göre ders sınıflandırması yapılamadığından dolayı listede dersin verildiği yıl belirtilmemiştir.

e.a. Lisans Dersleri

1. Kelam (zorunlu)
2. Dinler tarihi (zorunlu)
3. Din sosyolojisi (zorunlu)
4. Din psikolojisi (zorunlu)
5. Felsefe tarihi (zorunlu)
6. Din felsefesi (zorunlu)
7. Araştırma metot ve teknikleri (zorunlu)
8. Psikolojiye giriş (zorunlu)
9. Eğitim psikolojisi (pedagojik formasyon)
10. Eğitim bilimine giriş (pedagojik formasyon)

e.b. (Lisansüstü) - Yüksek Lisans Dersleri

1. Din psikolojisine giriş
(Din Psikolojisi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans. Güz. Seçmeli. 3 Kredi).
2. İslami psikoloji
(Din Psikolojisi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans. Bahar Seçmeli. 3 Kredi).
3. Bazı ayet ve hadislerin sosyo-psikolojik yorumu
(Din Psikolojisi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans. Güz. Seçmeli. 3 Kredi)
4. Din psikolojisi araştırma metotları
(Din Psikolojisi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans. Bahar, Seçmeli. 3 Kredi).

e.c. (Lisansüstü) - Doktora Dersleri

1. Kur'an'da sosyal psikoloji
(Din Psikolojisi Anabilim Dalı. Doktora Güz. Seçmeli. 3 Kredi).

f. Yönettiği Lisansüstü Tezleri

Makalenin bu bölümünde de akademik yaşamı boyunca din psikolojisi alanında öğretim üyesi olarak görev yapan Etöz'ün yönettiği lisansüstü (yüksek lisans) tezleri yer almaktadır. Bu bölümde yer verilen tez listeleri Ulusal Tez Merkezi kayıtları referans alınarak oluşturulmuştur (bkz. <https://tez.yok.gov.tr>). Tez yazım biçimi olarak sırasıyla “[tez merkez kayıt numarası], yazar adı soyadı, (tezin bitirildiği yıl), tezin adı

(Türkçe + İngilizce)” şeklinde bu makaleye özgü bir niteleme kullanılmıştır. Tezlerin biri dışında tümü (eski adı) Selçuk (yeni adı) Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne bağlı olarak yapıldığı için her bir tez için ayrıca üniversite adına yer verilmemiştir. Konuyla ilgili yapılan literal tarama sonucunda Etöz’ün akademik danışmanlığında 11 adet yüksek lisans tezinin yapıldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra Etöz’ün danışmanlığını yaptığı doktora tezi olmadığı saptanmıştır. Ayrıca Etöz tarafından yönetilen tezlerin yazarları, aynı zamanda Etöz’ün yüksek lisans öğrencileri olarak da ayrı bir başlık altında kayıtlara geçirilebilir.

f.a. Yönettiği Yüksek Lisans Tezleri

1. [52711]. Eyüp Aksoy. (1996). Yusuf kıssasının sosyo-psikolojik tahlili / Socio-psychological analysis of the story of Yusuf. (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

2. [127889]. Fatih Cancan. (2003). Kur’an’da kutsal korku ve diğer korkular / Holy fear and other fears in the Quran.

3. [127908]. Tuba Bosnalı. (2003). Din psikolojisi açısından dine dönüşün bireyin kişilik gelişimine etkisi / The effect of returning to religion on personality development in terms of psychology of religion.

4. [UTM kaydı yok]. Coşkun Durmuş. (2005). Sosyal mahrumiyetler açısından kişideki iman ve inkâr duygusu / A sense of faith and denial in the person in terms of social deprivations.

5. [211354]. Mustafa Laleli. (2007). Peygamber sıfatlarının sosyo-psikolojik tahlili / Socio-psychological analysis of the prophet adjectives.

6. [219235]. Mustafa Geredeli. (2008). Namazın sosyo-psikolojik tahlili ve kişilik gelişimine etkisi / Socio-psychological analyses of the salah and its affect on personality development.

7. [235015]. Sümeyra Güzel. (2009). Telkin ve terapide duanın önemi / The importance of prayer in suggestion and therapy.

8. [235081]. Zhandos Yrlysbayev. (2009). Komünizm sonrası Kazak gençlerinin dini yönelimleri / Religious orientation of Kazakh youth after communism.

9. [261209]. Garip Demirel. (2010). Kur’an-ı Kerim’de kadın ve psikolojisi / Woman and her psychology in the Quran.

10. [261237]. Ümmü Gülsüm Demiröz. (2010). İnanca dayalı kişilikler: Kur’an’da mümin-kâfir-münafık / Personalities based to belief: Muslim-unbeliever-factious in the Quran.

11. [279024]. Halil İbrahim Coşar. (2010). Kader anlayışının Kur’an bağlamında sosyo-psikolojik tahlili / Socio-psychological analysis of the understanding of destiny in the context of the Quran.

f.b. Yönettiği Doktora Tezleri

Etöz'ün yönettiği herhangi bir doktora tezi bulunmamaktadır.

g. Türk Din Psikolojisi Çalışmaları Üzerine Kişisel Düşünceleri

Çalışmanın bu bölümde ise Etöz ile yapılan soru-cevap içerikli röportaj kayıtları yer almaktadır. Araştırmacı tarafından röportaj soruları ve cevapları, “(i) özel ve akademik yaşam, (ii) Türk din psikolojisinin güncel durumu ve sorunları, (iii) Türk din psikolojisinin geleceği; (iv) yeni nesil din psikologlarına öneriler” başlıklı alt temalara göre düzenlenerek verilmiştir. Ayrıca genç okuyucuların daha kolay anlayabilmeleri için röportaj metni, araştırmacı tarafından Türkçe dil anlatımı bakımından sadeleştirilip güncellenmiştir.

* Röportaj – [Mülakat] –

“*Araştırmacı:* Kıymetli hocam, uzun yıllar süren akademik çalışma hayatınızı tamamlayarak 15 Nisan 2012 yılında emekli oldunuz. Bu sebeple eğer izin verirseniz sizinle (i) özel ve akademik yaşamınız, (ii) Türk din psikolojisinin güncel durumu ve sorunları, (iii) Türk din psikolojisinin geleceği ve (iv) yeni nesil din psikologlarına öneriler” şeklinde düzenlenmiş tema başlıklarında bir röportaj yapmak istiyorum.”

(i) – *Özel ve akademik yaşam:*

[Soru] = 1. *Kıymetli hocam, isterseniz öncelikle kişisel yaşamınızdan başlayalım. Kısaca kendinizi tanıtabilir misiniz? Yani nasıl bir çocukluk ve gençlik döneminiz oldu? Çocukken ve gençken yaşama ilişkin hayalleriniz ve hedefleriniz nelerdi?*

14 Nisan 1945 tarihinde Kayseri ili Develi ilçesinde esnaflık yapan bir babanın yönetimindeki dokuz çocuklu bir ailenin altıncı çocuğu olarak doğdum. İlköğretimimi 1957 yılında, orta öğretimimi de Develi Lisesi'nden mezun olarak 1963 yılında tamamladım. Çocukluğumu üç anahtar kelimeyle betimleyecek olursam; mahrumiyet, hiperaktiflik ve sempatiklik. Dokuz kardeşin altıncısı olarak gözümü açmışım. Çocukken çok hiperaktif ve çok sempatikmişim. Hem üç küçüğüm, hem de bir büyüğüm karşı hükümrandım. Çünkü onları koruma ve kollama görevi bana verilmişti. Aile büyüklerinin sorduğu sorulara verdiğim cevaplar, onları niye güldürür anlamazdım. Meğer 4-5 yaşında, çocukça yaptığım gevezelik, onlara şovmenlik gibi gelirmiş. 6 yaşında okula gitmeyen akranlarımla kuzu otlatırken, oradaki ulu ceviz ağacının en tepesine kim çıkacak? yarışması yapardık. Yarışmanın tek korkusuz adayı olarak o ceviz ağacına ben tırmanırdım. Bir gün yine böyle bir yarışma yaparken en

tepeye çıkıp “bana bakın” diye el sallarken, bir de baktım ki koca ceviz ağacı hızla göğe doğru uçar gibi yükseliyordu. Meğer ben alt dallara çarpıp düşmüşüm. Bunu düşünce anladım. Cevizden düşmüş ve bayılmışım. Arkadaşlarım öldü zannedip korkularından kimseye haber verememişler. Daha sonra ailemi tanıyan bir adam, kan kaybından yarı baygın inlerken beni bahçe duvarı dibinde bulup eve getirmiş. İlk ölümden dönme hikâyem böyle başlar. Daha bu türden onlarca hikâyem var.

Bir gün babamın sabah karanlığında nereye gittiğini sordum. Camiye gitti dediler. Ben de gideceğim, diye tutturdum. Ve ertesi gün gittim. Camide benden başka çocuk yoktu. Cami imamı Kur’an okurken benim ise namazda uykum gelirdi. Büyükler uyumadan dinlerdi. İmam beni sevdi. Ve ben de onu sevdim. Sonradan öğrendim ki maaş almadan çalışan bu imam, sabah namazında (3+2=5 sayfa) çeyrek cüz okurmuş. Namaz kıldırırken arada bir ağlardı. Halk arasında “hak” diye ifade edilen cemaatin kendi aralarında toplayıp verdikleri yıllık ücretten başka bir geliri de yoktu. Bu anlattığım 1950-51 yılları arasındaki olaylardır. Hocanın adını bilmezdim. Benli hafız, derlerdi. Gerçi imanın adı hala bilinmez köylerde. Ya ‘hoca’ ya da ‘hafız’ diye seslenirler. Çocukluğumda babamdan sonra en çok sevdiğim adam bu imamdı. Yıllar sonra ben Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde okurken hocanın hastalandığını duydum. Memlekete gelince Benli hafızın ziyaretine koştum. Sevinçten ağladı ve beni de ağlattı. Ben Ankara’ya geri fakülteye eğitimim için dönünce sonradan hocanın vefat ettiğini öğrendim. Allah rahmet etsin güzel insandı.

Çocukken ahiret düşüncesiyle namaz kılardım. Uyku, oyun, unutma ve üşenme gibi sebeplerle kılamadığım namazların kazasını etmezdim. 11 yaşına gelince kesin olarak beş vakit namaz kılmaya karar verdim. Ortaokul ve lisede iki-üç kişi namaz kılardık. Ortaokulda, müzik öğretmenimin kemanla çaldığı solfejın notalarını porte üzerinde sınıfta yazabilen tek öğrenciydim. Müzik dersinden not olarak 10 veren ve “sendeki kulak herkeste yok sen müzikçi ol oğlum,” diye öğüt veren namazsız müzikçi hocamı hiç dikkate almadım. Lisedeyken kompozisyon yarışmasında iki yıl üst üste birincilik ödülü aldım. Üniversite hayatımın ilk yılında, bu yarışmadan verilen para ödülünü harçlık yaptım. Resmi tarihin yıkadığı beynimle yazdığım kendi şiirlerimi edebiyat hocamın cesaretlendirmesiyle 19 Mayıs tören kürsülerinde okurdum. Hatta bazı mısraları hala daha zihnindedir. “Bu felâket ânında doğdu ufuktan güneş / Fikri makûl, dâhî baş, bakışları hep ateş! / Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz’dir, ileri! / Deyince Kemal Paşa, atıldı düşman geri!” diye başlar şiirime devam ederdim. Fakat o şiirleri şimdi hep unuttum. Sadece buraya yazdığım bu bir kıtası hatırımda kalmış. Üstelik lise yıllarımda resim

çalışmalarım da vardı. Aynı zamanda ressamdım. Yılsonu sergilerinde benim yağlıboya tablolarım başköşede sergilenirdi. Ben de hava yapardım. Beden eğitimi dersinde hoca gibi ters parende atar ve el üstünde düşmeden yürürdüm. İslam dinimizdeki ihlaslı olmayı öğrenince, resmi de, hava atmayı da terk ettim. Lise son sınıftan dört kişi mezun olduk. Namaz kıldığımı bilen solcu felsefe öğretmeni beni bilerek yılsonu sınavlarına bırakmıştı. O zamanlar lisede dönem içindeki sınavların dışında bir de yılsonu sınavları olurdu. Eylül imtihanında ben soruları cevaplarırken arkamdan benim yazılı kâğıdımı okuyormuş. Farkına varınca, “lütfen beni rahatsız etmeyin. Ben şimdi onluk yazıyorum. Merak ediyorum buna da dört verecek misin?” dedim. O da “senin başarılı olacağını biliyordum. İstedim ki kitabı bir daha okuyasın,” dedi. Bu sözleriyle hem suçunu, hem de başarımı itiraf ediyordu. Ama Eylül imtihanında sekiz verdi. O, kendince beni dinden soğutmak istemişti. O adama kızıp liseyi bitirince filozof olmaya karar verdim. Fakat bir müminin asla filozof olamayacağını da İstanbul Üniversitesi’nde felsefe bölümünde okurken öğrendim. Bir Müslüman mütefekkirin, yüzlerce filozoftan daha üstün olduğunu da o zaman öğrenmiştim.

1963 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’nü kazandım. İstanbul’da okurken de rahmetli gazeteci Mehmet Şevket Eygi beyle tanıştım. O zamanlar haftalık olarak “Yeni İstiklâl” gazetesini çıkartırdı. Bu gazetede görev aldım ve uzun süre köşe yazıları yazdım. Derken Mehmet Şevki Eygi Bey “Sabah” ve “Bugün” gazetelelerinin de sahibi olmuştu. Felsefe bölümünü bırakıp Ankara’ya taşındım ve “Bugün” gazetesinin Ankara Basım Amirliği’ni üstlendim. O sırada ikinci fakülte olarak Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne girmiştim. Çünkü ilahiyat okumayı çok istiyordum. Hem öğrenci hem de gazeteci kimliği taşıyordum. 1968 yılında ilk defa dekan baskısıyla –bugünkü siyasetçi- Ali Babacan’ın halası olan öğrenci Hatice Babacan’la ilgili “başörtüsü” sorunu patlak verdi.

Ankara Üniversitesi’nin o zaman ki tepeden inmece laiklik anlayışına sahip üniversite senatosu, bu sorunu çözmek ve bir karara varmak için Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi binasında saat 20.00’de toplantı yapacakmış, diye bir duyum alınca istihbarat tedbiri aldım. Ve kendimi halat ipe bağlatarak çatıdan toplantı salonunun balkonuna indim. Senatoyu dinledim ve ipi sallayıp kendimi geri çektirdim. Bu yazdıklarım ne kadar bilimsel ve etik değilse onların ahlaksızca din düşmanlığı ve sövgüleri de o kadar bayağı idi. Ben o günden bu güne her ilim adamıyım diye geçenlere karşı saygı duymam. Üniversite senatörlerinden o toplantıda duyduklarımı biraz sansürleyerek ve kibarca eleştirerek daha sonraki

günlerde gazetede yazdım. Bu bilgileri gazetecilere sızdırmanın fakülte dekanı olduğunu zannederek dönemin dekanı rektörlük tarafından görevden alındı ve yeni dekan atadılar. Senatonun foyası meydana çıkınca öğrenciler isyan etti. 3-5 kişi dışında gazetede çıkan yazıyı benim yazdığımı kimse bilmiyordu.

Ankara Üniversitesi senatosunda başörtüsüne hürriyet ve çözüm yoktu. Bunun aksine ceza vardı. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'dan öğrencileri temsil edecek birkaç kişiye randevu verildi ve benim de içinde olduğum bir grup temsilci olarak gittik. Cumhurbaşkanlığındaki protokol amiri yanıma gelerek “siz giremezsiniz,” diye kestirip attı. Arkadaşlar da “o girmezse biz de girmeyiz, randevu da iptal olur,” dediler. Ben, sebebini sorunca protokol amiri bana kravatımın olmadığını gerekçe gösterdi. Ben de kibarca saygısızlık olmasın diye ondan emanet bir kravat istedim. Amir kravat getirmeye gidince biz de Sunay'ın odasına girdik. El sıkıştık ve karşısındaki koltuklara kurulduk. Sunay'ın kravattan haberi yoktu veya farkında değildi. Onunla sohbeteye başladık. Bu arada protokol amiri yavaşça makam kapısını açıp elindeki kravatı gösterip dışarı çıkmam için işaret etti. Ben de onun duyabileceği bir sesle “teşekkür ederim, çok nazıksınız gerek kalmadı,” dedikten sonra elimle gitmesini işaret ettim ve gitti. Cumhurbaşkanı Sunay'ı ikna etmek zor olmadı. O, yüksek İslâm enstitülerini ilkokuldan sonra gidilen okul zannediyormuş. Bizim lise üstü fakülte oluşumuz Sunay'ın gözünde daha da değer kazanmış oldu. İşin özeti, isteyen üniversite öğrencisi sokaktaki eşarplı kadınlar kadar hür olarak fakülteye girebilecekti artık. Biz buna razı olduk ve babacan tavrından dolayı kendisine olan saygımızla fakültedeki işgali kaldırdık. Çünkü Sayın Sunay da dekana telefon edip “başörtülü öğrencileri görmezden gelin,” demiş. Cumhurbaşkanı, o günlerde senatonun yapamadığını yapmıştı.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olur olmaz 1970 yılının temmuz ayında 850 liralık gazetecilik maaşını bırakıp 540 liralık maaşla öğretmenlik aşkına tutulup Aydın / Ortaklar İlk Öğretmen Okulu'na öğretmen olarak tayin edildim. O sırada Niğde'ye tayini çıkan Aydın'lı bir arkadaş, görev yeri değişimi için yalvardı. Kabul etmedim. İnadımın sebebini sorarak “Niğde senin memlekete 1,5 saat, Aydın ise 12 saat uzaklıkta. Bu görev değişimini niye kabul etmiyorsun,” dedi. Ben de ona “Allah'tan hakkımda neresi hayırlıysa Rabbim beni oraya göndersin, diye dua ettim. Kura çekerken elime Niğde gelmedi, Aydın geldi. Ben Rabbimin iradesini bozamam,” dedim. Ve Allah da niyetime göre burada sayıp dökemeyeceğim kadar güzellik verdi bana.

Aydın'daki öğretmenlik görevime başladım. Burada, olumlu anlamda yepyeni bir dünya görüşü kazandım diyebilirim. O zaman Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı burslu okuyan ve ilk yedi dereceye giren mezunları, tercihen öğretmen okullarına atıyorlardı. Ben burada 5 yıl çalıştım. O zamanda, ilkokullarda din dersini de sınıf öğretmenleri verdiği için İlk Öğretmen Okulları'nda din dersi zorunlu bir dersti. Bu yüzden ben bu okulda din dersinin yanı sıra sosyoloji, psikoloji ve mantık derslerini kapsayan felsefe grubu derslerine de girdim. Öğretmen adaylarının mümkün olduğu kadar solcu olarak yetişmesini önledim. Aydın / Ortaklar Öğretmen Okulu'nda çalışırken okulun 67 kadrolu öğretmeni vardı. O zaman ki moda göre solcu olmak ayrıcalıklı bir konumdu ve aydın olarak görülüyordu. Bu hocaların 35'u solcu, 10'u futbolcu, 15'i kızıl komünist, 2'si militan, 5'i de silik ülkücüydü. Ben de kendine özgü bir kişiliği olan ve suikast tuzaklarına uğrayan -onların ifadesiyle- başı beladan kurtulmayan bir "dinci" hocaydım. Benim en büyük ödülüm namaza başlayan 60-70 zeki öğrencimin gelecekte bu ülkenin kaderinde rol alacak olmalarıydı. Nitekim onların çoğu o zaman yüksekokulu kazanıp daha sonraki yıllarda çok önemli makamlara geldiler.

Aydın'da öğretmen olarak çalıştığım 5 yıl içinde 2 kez suikasta uğradım ve 3 kez soruşturma geçirdim. Allah'ın izniyle bu belalardan da kurtuldum. Birinci soruşturmanın konusu, 10 Kasım günü, sınıfta normal ders anlatıp -okulun resmi anma programı dışında- derste Atatürk'ten bahsetmemektir. İkinci soruşturmanın konusu, izinsiz mescit açmak ve öğrencileri namaza teşvik ederek namaz kılmaları için zorlamak ve sınıfa girince 'günaydın-tünaydın' demek yerine selâm vermektir. Üçüncü soruşturmanın konusu ise derste şeriattan ve tarikattan bahsetmek, ayrıca Osmanlı sultanı Abdülhamid'i övmektir. Bu suçların hepsini kabul ederek, mantıklı ve yasal bir yazılı savunma yaptım. Sonuçta bana ceza veremediler. Onların cahilliklerine oranla ne kadar bilgili olduğumu anladım.

Önümde, ömründe ders kitabı ve bir iki normal roman dışında kitap okumamış, sözde öğretmen sıfatıyla bir cahiller sürüsü vardı. Onların öğrencilerime "aman dinciyle tek başınıza sohbet etmeyin. Kütüphanesinde çok kitabı olduğu için sizi kandırabilir," dediklerini duymam, hem beni memnun ediyor hem de üzüyordu. Allah'ı ve ahireti anlatabildiğim 3 öğretmen arkadaşı cuma namazına götürdüm ve vaaz verdim. O gün, bunlardan birisi namaza başlamıştı.

Bu kez okuldaki militan öğretmenler, üzerime suikast timi gönderdiler. Bir gün, yatılı öğrenci yatakhanelerinde nöbetçiydim. Saat 22.00'den sonra yatakta olmayanların listesini çıkaracağım. Yatakhane

kapılarını 90 derece dik açıyla açarak odalara sessizce girip kontrol yapıyorum. Baktım, koğuşlardan birinin kapısı 45 derece açık. Bundan şüphelendim. Amerikan filmlerindeki kovboyların meyhane kapısına tekme atarak girdikleri gibi ben de kuvvetli bir tekme atarak koğuşa girdim. Baktım iki öğrenci “vay anam!” diyerek yere düştü. Meğer kapı darbesiyle kapının arkasında saklanan öğrencilerin ellerindeki sopalar kafalarına çarpmış. Suikast sopalarını kaptığım gibi birisinin kafasına, ötekisinin sırtına ve böğrüne vurarak öğrencileri yere yıktım. Kafası yarılan öğrenciyi pansuman ettirdim ve tövbelerini aldım. Ben de bu maşaları şikâyet etmedim. Ertesi gün, onlar da beni şikâyet etmediler ve yedikleri dayakla yetindiler.

İkinci suikastım da şöyle oldu. Bir gün yazılı sınav yaparken, baktım bir öğrenci, kitabı açmış açıktan kopya çekiyordu. Yanına varıp bu pervasız öğrenciye tebessüm ederek “ne yapıyorsun?” diye sordum. Utanıp özür dileyecek sandım. “Görüyorsun ya!” diyerek adeta meydan okudu. Öğrencinin fiziki güce sahip olması dikkatimi çekmişti. Gelişmiş vücuduna nispeten akli gelişmemiş bu öğrenciyi öğretip üzerime yollamışlardı. Meydan okumasından anladığım kadarıyla zerre kadar bir fiskeyle dokunsam bile beni değirmen taşı gibi ezip geçecekti. Eğer affedip alttan alsam öğretmenlik şerefim yerle bir olacaktı ki belki de bu zavallıyı gönderenlerin amacı da buydu. Kopya çeken bu öğrencinin meydan okumasıyla birinci suikastın rövanşını açıktan almak üzere gönderildiğini iyice anladım.

“Görüyorsun ya!” der demez ben de “hadi kolay gelsin,” deyip arkamı dönüp gidiyormuş gibi yaptım. Ve kendi eksenim etrafımda hızlıca dönüp bir ivme gücü kazanarak Allah’ın izniyle tam isabetli bir “Osmanlı tokadı” attım. İsabetin şiddetinden tokat tabanca gibi öğrencinin yüzünde patlamıştı. Kız öğrenciler korkuyla çığlık attılar. Birde ne göreyim, göz kapakları hızlıca açılıp kapanıyor. O anda geçici körlükle karanlıkta kalıp yıldız saydığını anladım. Hemen vakit kaybetmeden kör ve savunmasız olan bu öğrenciyi darbelerle yere yıktım. Derken korkuyla kalkıp kapıya yönelen öğrenci, dur uyarıma uymadığı için arkasından yediği tekmeye koşarak duvara çarptı ve yere düşerek öldüğünü sandım. Başından ve yüzünden kanlar akıyor ve yerde hareketsiz yatıyordu. İçimden “eyvah! Öfkeme yenik düştüm ve katil oldum,” dedim ve çok korktum. Bu pişmanlığımı kimseye belli etmeden “kaldırım bunu yerden,” diyerek elimdeki sınav kâğıtlarıyla oradan kaçır gibi uzaklaştım.

Okul idaresinin haber vermesiyle jandarma gelip beni tutuklayacak zannedip önce abdest almak için lavaboya gittim. Tutuklanmadan önce namaz kılmayı düşündüm. Baktım ki aynadaki yüzüm bembeyaz

olmuş. O zaman bekâr olduğum için hapse girmek kolayıma geliyordu. Fakat öğretmenlikten atılmak çok zoruma gidecekti. Namazdan sonra müdüre gidip olayı ilk ağızdan anlatmak istemişim. Bir de baktım ki müdürün karşısına sarıklı bir hoca oturmuş. İçimden “eyvah! Ne kadar da çabuk? Cenaze için hoca çağırılmışlar,” diye düşündüğüm sırada ben kapıdan girer girmez daha bir şey söylemeden müdür bey güreledi “Ya kardeşim! Göz yumuyoruz diye de bir öğrenci böyle dövülür mü? diye sarıklı hocayı işaret edince çok şaşırdım. Dikkatle bakınca anladım ki, benim panikleyip câmi imamı sandığım bu kişi meğerse benden sağlam dayak yiyen öğrenciymiş. Meğer ölmemiş, duvara çarpmasından dolayı oluşan yarası için sarılan beyaz bandajı da hüznümden sarık sanmışım.

Bu öğrencinin ölmediğini öğrenince o zamanki sevincimin benzerini kalan ömrüm boyunca bir daha hiç yaşamadım. Zira hem katil olmamıştım hem de öğretmenlikten atılmayacaktım. Bu sefer güreleme sırası bana gelmişti. “Bana bak müdür bey! Bu öğrenci, hem açıktan kopya çekti. Hem de beni dövmek için meydan okudu,” dedikten sonra olayı anlattığım zaman bana hak verdi. O zaman öğrenciyi dövmek serbestti. 1972 yılında yaşadığım bu olay böylelikle kapandı. Daha sonra öğrenciler, benim karate veya tekvando bildiğimi sanıp bu dayak olayını kendi aralarında yaymışlar. Çünkü o günden sonra bazı öğrenciler karşımda titriyorlardı. Bunlardan birisine “oğlum niye titriyorsun?” deyince “sizden korkuyoruz hocam,” diye cevap verdi. Ben de “sizin inancınız kıt. Allah’tan korkmayı bilmezsiniz. Allah da kendinden korkan bir kuluyla sizi korkutur. Konunun psikolojik boyutu budur,” dedim.

1980’li yıllardan sonra dayaklı eğitim modeli de kapandı. Dayak yiyerek okuyan öğretmen adayları, 2000’li yıllardan sonra öğrencilerine dayak atamadılar fakat onlardan dayak yediler. Şimdi yeni moda böyle oldu maalesef. O kuşak öğrenciyken öğretmeninden, öğretmenken de öğrencisinden dayak yedi. Benim kuşağım öğrenciyken öğretmen dayağı yedi ve öğretmen olduğunda da öğrencisine dayak attı. Ancak genel öğrenci-öğretmen sevgi ve saygısını yaşadık. Şimdilerde ise bu durum çok az yaşanır bir durum oldu. Çünkü internet ve teknoloji gençliği sert ve narsist olarak yetiştirdi. Bizim sınıfta çok konuşan bir öğrenciyeye “bak kulağını yırtıp ağzına dikerim,” diyerek kulağına dokunduğumuz bu öğrenci hoca dövmeden övdü diyerek sevinirdi. Neyse. Burada şunu da belirtmek isterim ki hayatımda bilerek ve isteyerek hiç kimseye zulmetmedim. Hiç saldırmadım hep savunmada kaldım. Allah da bana yardım etti. Kur’an’ın emrettiği gibi kâfirlere, zalimlere ve münafıklara karşı şiddet, dostlara ve masumlara karşı da hep merhamet gösterdim.

1975 yılının şubat ayında, Din Eğitimi Genel Müdürlüğü tarafından Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü'nde "Dinler Tarihi ve Din Sosyolojisi" öğretim üyeliğine tayin edildim. Benim bu atamam sınavla yapıldı. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden oluşan sınav jürisi tarafından sınava giren 15 aday arasından seçildim. Rakiplerim arasında eli-yüzü düzgün gördüğüm birine dedim ki: "bak Ömer abi! Rakiplerimiz meymenetsiz adamlar, benimle mescide gel ve ihlâsla dua edelim. Mescide gidip iki rekât namaz kıldıktan sonra "ey Allah'ım, ben kendimi ve Ömer abiyi bu işe lâyıık görüyorum. Eğer ben kazanamazsam Ömer abi kazansın," diye dua ettim. Ömer abi de âmin dedi ve o da benzer bir dua yapınca ben de onu duasına âmin dedim. Sonuçta ben kazandım ve Kayseri'ye gelip derslere başladım. O sırada son sınıf öğrencileri ile dönemin kelâm hocası arasında bir tartışma çıkmış. Müdürün teklifi üzerine bu derse de ben girdim. O zaman Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü'nde son sınıf öğrencisi olan ve daha sonra din psikolojisi bilim dalında öğretim üyesi olan Hayati Hökelekli beyin 4. sınıf 2. Dönem Kalam derslerine de girmiş oldum.

Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü'nde 5 yıl çalışabildim. Müdürün beceriksizliği sebebiyle yatılı öğrencilerin yemek sorunları vardı. Eleştirilerim sonucunda bana görev verilince şehirdeki sivil yardım yolunu kullanarak devlete yük olmadan self-servis sistemini getirdim ve ana menüye meyve-salata ekleyerek menüyü zenginleştirdim. Programlı bir çalışma yöntemiyle görevlilerin çalışmasını verimli bir duruma getirdim. Kayseri'de bulunduğum süre içinde Hunat Hâtun ve Hacılıkçı camilerinde vaazlar verdim. Kur'an kursu müdürü Mümin hocanın daveti üzerine öğrencilerine bir süre "Siyer-i Nebi" dersleri verdim. Mümin hoca da dersi dinler ve ağlardı. Bu ihlaslı ve fedakâr merhum hoca, beni de ağlatırdı.

Kayseri halkı giderek şehirdeki Yüksek İslâm Enstitüsü'ne daha da rağbet göstermeye başladı. Enstitü müdürlüğü seçimi yaklaşınca arkadaşlar beni uygun görmüşler. Toplamda 4 oyu olan ilk atanmış eski müdür, 18 oyu olan seçilecek yeni müdür adayı olarak beni, Konya'ya sürgün ettirdi. Sonradan bu eski müdürün, dönemin başbakanının koruma komiserinin damadı olduğunu öğrendim.

12 Eylül darbesinden bir gün önce 11 Eylül günü, Konya Yüksek İslâm Enstitüsü'nde göreve başlamıştım. Dönemin Kayseri sıkıyönetim komutanı, beni sürgün ettiren bu enstitü müdürünü görevden almış ve camilerde vaaz veren hocayı yani beni aramış. Bulamayınca da "vay be hocayı elimizden kaçırdık," diye hayıflanmış. Kaderin adâlet ve rahmetine bakın ki tereyağından kıl çeker gibi beni Kayseri'den alıp Konya'ya

verdi. Kayseri'deki komutan, keyfi olarak tutukladıkları ne kadar personel-öğrenci varsa, onlara beni sormuş. Aksine dönemin Konya sıkıyönetim komutanı ise saygıdeğer bir albaydı. Sorgular yapıldı ama Konya'daki enstitüden hiç kimseye ceza verilmedi. Böylelikle o zamanki bu sürgün gibi görülen tayin işim benim için bir ödüle dönüştü.

1980 darbesinden sonra dönemin Cumhurbaşkanı, ekibiyle Konya Yüksek İslam Enstitüsü'ne ziyarete geldi. Açıkça söylemedi ama Konya muhafazakâr bir şehir olduğu için buradaki enstitüyü kapatıp personeli ve isteyen öğrencileri Kayseri'ye taşımak istemiş. Müdürün onayıyla enstitüyü temsilen Cumhurbaşkanıyla ben muhatap oldum. Okulu gezdirdim. Kendisine bir Kur'an-ı Kerim hediye ettik. Öptü ve alınına değdirdi. Kütüphanede sohbet ettik. Bana, Musa (as) kıssasını anlattı. Beni hayranlıkla dinler gibi görünce aşka geldi bir kıssa daha anlattı. Uzatmayayım, çok şükür ki enstitü kapatılmadı ve tam tersine ilahiyat fakültesine dönüştürüldü.

Yüksek İslam Enstitüleri, 1981 yılında 41 sayılı KHK ile ilahiyat fakültelerine dönüştürülünce enstitü hocalarını bir telaş ve heyecan sardı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden gönderilen Prof. Dr. Kemal Eraslan, ilahiyat fakültesine dekan olduktan sonra bizim hocalar, bilimsel bilgi üretmeye başladı. Yapılan iş aslında mevcut bilginin yeni bir kılıf ve ambalajla servis edilmesiydi. Enstitüyken dinler tarihi ve din sosyolojisi hocalığını bırakıp zoru isteyerek "din psikolojisi" branşından doktora yaptım. Erken davranan köprüyü geçti. Benim gibi ağırdan alanlar da sonradan değişen ve ağırlaşan kuralların ağına takılıp yolda yaya kaldı. 1989 yılında bilim doktoru ve 1993 yılında da yardımcı doçent unvanı alarak öğretim üyesi oldum.

1993-95 yılları arasında, rahmetli dönemin fakülte dekanı İbrahim Canan hocanın daveti üzerine geçici ve gönüllü olarak 2 yıllık görevlendirmeye Şanlıurfa'ya gittim. O zaman Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi sıkıntısı vardı. Gönüllü ve yeni atama dışında kimse kadrolu gitmek istemiyordu. Üstelik PKK tehlikesine karşı da şehir cazip değildi. Ben ise Hz. Ali'nin (r.a.) ifadesiyle "kaderim ve ecelim beni korur," diyerek gittim. Onar günlük periyodik aralıklarla Konya'ya gelip giderken bir de baktım ki yolculuk yaptığım firmanın otobüsünü haraç vermiyor diye PKK yakmış. Neyse ki, ecelim beni korumuştü.

Şanlıurfa ilahiyatta, bölüm başkanlığı ve anabilim dalı başkanlıkları dışında, haftada 30 saatten fazla lisans ve yüksek lisans derslerine giriyordum. Derslerin bir kısmından ücret sınırını aştığı için ek ders ücreti almıyordum. Merhum İslam tarihçisi M. Asım Köksal hocanın 12 cildi aşan İslam tarihi kitabının tüm ciltlerini ezberlemiştim. Bir gün Asım

hocaya şaka yollu “okurken beni ağlatmaya hakkınız var mı?” diye sitem edince o da rahmetli kulağıma eğilip yavaşça “Abdulkadir evlâdım! Ben onları yazarken ağlayarak yazdım,” demişti. İslam tarihi derslerinde bazı konuları anlatırken gözlerim yaşarınca hep rahmetlinin bu sözleri aklıma gelirdi.

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde İslâm tarihi, dinler tarihi, din sosyoloji, din psikolojisi, din felsefesi gibi lisans derslerine girdim. Bu derslerden din psikolojisi ve din sosyolojisi ile din felsefesi bilim dallarında yapılan yüksek lisans tezlerinin danışmanlığını yürüttüm. Üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü’ndeki ilahiyatı ilgilendiren ayağına işlerlik kazandırdım. Adam kıtlığında rektör ve dekanın sonra bölüm başkanı statüsüyle üçüncü sıradaydım. Üniversitenin temsil edildiği toplantılarda, rektör Servet Armağan hocanın, ağzı laf eden koltuk değneği gibiydim. Rektör Servet Beyin atamasıyla Harran Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nün 1 yıl kurucu başkanı olarak görev yaptıktan sonra Konya’ya Selçuk Üniversitesi’ne geri döndüm. Rektör Servet Bey, Urfa’da kalmamı çok istedi ama Konya’daki kadromu iptal ettirmedim. Dönemin Selçuk ilahiyat dekanının “istersen...” önerisini dikkate almadım ve Konya’ya geri dönüp buradaki derslerime girmeye başladım. 2012 yılında, yaş günüm olan 14 Nisan’da yaş sınırlamasından dolayı emekli oldum. Özetle, öğretmenlik hayatım da dâhil toplamda 42 yıl 10 ay çalıştım. Bunun 37 yılı da akademiada geçmiş oldu.

[Soru] = 2. *Yaşam felsefenizi birkaç cümleyle nasıl betimleyebilirsiniz?*

Elli yıllık tecrübemin özeti şudur: ‘Mutlu et ki, mutlu olasın.’ Tutumlu birisi olmak için insanın kendi helâl kazancıyla geçinmesi gerekir. Allah, tutumlu olmayı emreder. Cimriliği, israfı ve başkasına el açmayı da yasaklar. Çocukken mahrumiyet yaşayanlar, geleceğin başarılı insanlarıdır. Mahrumiyeti tatmayanlar, başarıyı da tadamazlar. Çocukken oyuncaklarımızı kendimiz yapardık. Yaşlandık ve tecrübe kazandık, elektronik olmayan ev aletlerinin tamiri mümkünse onarmak hobim oldu. İnsanlar, ‘Allah, ruh, kader ve zaman’ olmak üzere dört şeyin içeriğini bilemezler. Allah’ın sıfatları ve isimleri, ruhun görevi ve rolü, kaderin hükmü ve adaleti, zamanın fonksiyonu ve işlevi bilinebilir. Ama içerikleri asla bilinemez. İnsanlar bu konuda acizdir. Her iyi niyetin bir kerameti vardır. Her kerametın de bir iyiliği vardır. Buna karşın her kötü niyetin bir keraheti vardır. Her kerahetin de bir kötülüğü vardır. Bu iki cümle açıldığı zaman yüzlerce sayfa yazılabilir. Ben yüz sayfa kadar yazdım. Devamı ise beklemedir.

Benim dünya görüşüm, Kur'an-ı Kerim'in ilk suresi olan Fatıha Suresi ile Buhari'nin ilk hadisi çerçevesinde şekillenmiştir. Her Müslüman için imandan sonra en hayırlı ibadet iyi niyettir. Her eylemdeki iyi niyetteki samimiyete ise "ihlas" denir. Her günahattan insanın nefsinin alıkoyan iyi niyete de "takva" denir. Allah rızası için içinde samimiyet ve ihlâs olan her eylem ve amel ibadettir. Gösteriş ve riya, en hayırlı eylemi bile günaha çevirebilir. Hiçbir ibadet, ihlâssız kabul edilemez. Ahirette herkes niyetlerine ve buna bağlı olarak amellerine göre diriltirler. İnsanlar niyetlerine göre hesaba çekilecekler. Ameller niyetlere göredir. Kişinin niyeti amelinden hayırlıdır. Allah, oyunbozanlık yapmadığım ve dürüst davrandığım her mücadelede çocukluğumdan emekliliğime kadar beni hep kazandırdı. Yani bela içinde lütuf verdi. Beni ilgilendiren en önemli hakikatler, insanların ürettiği fikirlerinden önce ayet ve hadislerin ilham ettiği bilgilerdir. Çünkü bu bilgiler, güncel insanın ürettiği fikirlerden 1400 yıl daha kıdemli ve daha gençtirler. İnsanın kasko sigortası ecelidir. Çünkü birçok kez ölümden döndüm. Ecelim, Allah'a kavuşma gününe kadar da beni koruyacaktır.

[Soru] = 3. *Hobileriniz nelerdir?*

Boşboğazlık, oyun ve eğlence anlamında hiçbir hobim yok. Ciddi işlere de hobi denemez zaten. Ortaokul ikinci sınıfta, fen bilgisi hocamız radyo çalışma sistemini anlatırken diyot ve triyot lambalardan bahsetmişti. Babamın akşam eve gelince haber dinlediği küçük bir sandığa benzer beyaz tuşlu Philip marka radyomuz vardı. Ev halkı uyuduktan sonra gece yarısı kalktım kırmadan bu radyoyu söktüm ve içindeki lambalarını inceledim. Tekrar yerlerine monte ettim fakat radyo çalışmadı. Sabah ezanı okunurken işe son verdim. Bir saatlik uykudan sonra ben okula, babam da dükkâna gitti. Akşam olduğunda babam radyodan haberleri dinlemedi. Ben de "babacığım, radyo arızalanmış ben tanıdık bir ustaya yaptırıp yarın akşama hazır ederim," dedim. O gece, her parçasının yerini ezberlediğim radyoyu, onlarca kez söküp taktım. Gecenin sonunda şafak vakti radyodan ses geldi ve hoparlöründen Kur'an sesi duyuldu. Ben de babamdan dayak yemekten kurtuldum. İlmin ve öğrenmenin iki sebebi vardır bana göre. Bunlardan biri merak ve diğeri de ihtiyaçtır. O günkü merakımdan sonra ben elektrikçi oldum. Üniversitede okurken gecekondu'lara elektrik hattı döşeyerek para bile kazandım. Eskiden sabah namazında 3-5 sayfa düzgün okuyan salih imamların arkasında namaz kılma hobim vardı. Onlarda yere battı veya göğe çekildiler. Onlar yoklar artık. Bu sebeple yüksek sesli hoparlörle ses sanatkarlığına soyunan az okuyup çok gürültü çıkaran cahil imamlara kızıp ce-maate gitmemeye başladım. Şimdiki elimde kalan tek ciddi hobim de, bir dönümlük bahçedeki ağaçlar, asmalar ve sebzelerim.

[Soru] = 4. *Kendinizi nasıl bir eş, baba ve dede olarak görüyorsunuz?*

Gençliğimde kazak bir koca ve otoriter bir baba, orta yaşlarımda süngüsü düşmüş, eşimle daha da uyumlu bir koca, çocuklarına karşı anlayışlı, vakarlı ve biraz da disiplinli babaydım. Dede olunca da disiplin ve otorite bitti artık. Şefkat tomurcuk verdi. Üç çocuğuma yeterince gösteremediğim şefkat meyvesini, geç de olsa sekiz toruna ikram edebiliyorum şimdilerde çok şükür. Yeğenimizin düğününde, 1 büyük ve 3 de küçük kardeşimle beraber 5 kardeş bir araya gelmiştik. Yeğenlerimden birisi “bugün hoca dayımı, yengemle konuşurken gördüm, o ne dese, tamam diyordu, hayret! Dayım iyice kılıbık olmuş,” deyiverdi. Baktım ki liderliğime gölge düştü. Ben de bu gölgeyi kaldırmak için dedim ki “şimdi herkes karısını, kendi çocuğuyla çağırсын bakılım. Yani anne, babam seni çağırıyor. Lütfen gelir misin? Desin. Bakalım kim gelecek?” dedim. Çocuklar annelerini çağırılmaya gittiler ama bizimkilerin hanımlarından hiç gelen olmadı. Sadece eşim koşarak geldi ve niye çağırıldığımı sordu. Ben de “bir konu vardı halloldu. Teşekkür ederim gidebilirsin,” dedim. Ablamın oğlu tır şoförü yeğenime dönüp “işte benim kılıbıklığım ve sizin de kazaklığınız ortada,” dedim ve gülüştük.

[Soru] = 5. *Eleştiriye açık mısınızdır? Yani meslektaşlarınız sizi eleştirirler miydi? Sizin bu eleştirilere tepkileriniz nasıl olurdu?*

Hepimiz eleştiriye açık olmalıyız, diye düşünüyorum. Çünkü yerinde ve zamanında yapılan eleştiriler, tıpkı yüzümüzdeki lekeyi gösteren bir ayna gibi kusurlu yanımızı düzeltmemize sebep olur. Eleştiriye katlanamamak bir eksikliktir. Fakat her şeyi eleştiri konusu yapmak da ayrı bir hastalıktır. Her iki aşırı uç her zaman zararlıdır. Orta bir düzeydeki eleştiri, yapıcılığıyla tamir eder, kırılcılığıyla traş edip hurdayı temizler. Eleştiri kabul etmeyenler kadar düşmanca eleştiri edenler de adaletle barışık olmayan insanlardır. Ben, zararına da olsa adil yapılan eleştiriye severim. Hatta düşmanca yapılan eleştirilerden bile ders çıkarırım. Burada yaşamımdan onlarca eleştiri hikâyesi anlatabilirdim ama orijinal anlatımı uzun sürer.

[Soru] = 6. *Yaşamınızda dönüm noktası olarak nitelendirebileceğiniz bir olay var mı? Varsa nedir?*

Birçok olay var ki hangisi dönüm noktası bilemiyorum. Ben ilkokul beşinci sınıftayken mahallemizde ilk elektrik bizim eve girdi. Gaz lambasından kurtulduk. Çocukça sevincimden dolayı o gün hiç uyku uyuyamadım. İstanbul’dan Ankara’ya taşındım, rahmetli Şevket Eygi beyin “Bugün” gazetesinde basın amiri olarak çalışmaya başladım. Gazetecilik yaptığım dönemde ikinci işim, haftada bir Türkiye Büyük Millet

Meclisi'ne gidip meclis muhabirliği yapmaktı. Gazetede çalışırken bir ilçe kaymakamından daha çok maaşım vardı. Ve en önemlisi de ben filozof olmaktan vaz geçip ilahiyat hocası olmaya karar verdim. Yani felsefe bölümünü bırakıp ilahiyat okudum. Mezun olunca da gazetede ki maaşımdan çok daha düşük olan 540 lira gibi bir maaşla öğretmen oldum.

Aydın'da öğretmenken Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü'ne öğretim üyesi olarak atanınca genç bir hoca olarak kendimi hocaların arasında sıkılıyorum zannettim. Fakat baktım ki çoğunun genel kültürü benden geride ve teknoloji de bilmiyorlar. Ama hepsi kendi konusunun hocası olmuş. Enstitü müdürlüğü seçimine yirmi gün varken bakanlık tarafından Konya Yüksek İslâm Enstitüsü'ne sürüldüm. Benimle seçim yarışına girecek müdürün torpili ise dönemin başbakanının koruma komiserindenmiş. Yalancı şahidi de benim kerevetime konan asistanıymış.

Sonuçta ben 11 Eylül'de Konya'da göreve başladım. Ertesi gün 12 Eylül'de askeri darbe oldu. Bana kumpas kuran enstitü müdürü görevden alındı. Benim için yalancı şahitlik yapan asistan trafik kazasında öldü. Konya'da, 12 Eylül'den birkaç hafta sonra dönemin Cumhurbaşkanı, Yüksek İslâm Enstitüsü'nü ziyarete gelmişti. Gazeteciliğimi bilen müdürün onayıyla onunla ilgilendim. Okulu gezdirdim ve sorularına cevap verdim. Öğrencilik yıllarımdaki cumhurbaşkanı olan Cevdet Sunay'dan sonra muhatap olduğum ikinci devlet başkanıydı.

[Soru] = 7. *Akademisyen olmasaydınız başka ne iş yapmak isterdiniz?*

Liselerde din dersi öğretmenliğine devam ederdim herhalde diye düşünüyorum. O da olmasa vaiz olurum. O da olmasa gazeteciliğe devam ederdim. Bunların hiçbirisi olmazsa da Kayserili bir esnaf olurum.

[Soru] = 8. *Akademik yaşamınız boyunca unutamadığımız ve sizi etkileyen bir anınız/hatranız varsa bizimle paylaşabilir misiniz?*

Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü'nde müdür yardımcısıyken İstanbul Bilge Emaye Fabrikasını aradım ve sahibi Kayserili Ahmet Bilge beyle görüştüm. Enstitümüzün yatılı öğrencileri için 200 adet emaye yemek tepsisi yolladı. Bunun üzerine ona "sizi sevaba soktuğum için beni tebrik edebilirsiniz," diye yaptığım esprili teşekkürüme gülüşünü hiç unutmam. Derken bizim görgüsüz yatılı öğrencilerimiz, karavana usulü yerine self servisi görünce yemeği boykot ettiler. Bunca emekten sonra onların kazan kaldırması çok zoruma gitti. Ben de radikal bir karar aldım ve aşçıya dedim ki "sakın, benden izinsiz kimseye yemek verme. Onlar, iyice acıkınca mecburen gelmeye başlarlar. Topluca ellerinde yemek tepsisiyle sraya girmeden yemek dağıtma. Önce bana haber verin. Aksi

halde yemek yok. Bir saat geçmeden özür dileyen öğrencilerle yemekhaneye gittim. Kuzu kuzu sıraya girip yemeklerini alıp yediler. Yemeğin yanındaki salata ve meyve ikramıyla da bir hafta geçmeden çok memnun oldular.

Enstitü müdür seçimi yapılacaktı. Hoca arkadaşların isteğiyle aday oldum. Fakat seçime 20 gün kala kendimi Konya'ya sürgün edilmiş buldum. İlk zamanlarda kötülük gibi görünen bu durum bana sonradan iyilik olmuştur. Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerinin “Hak şerleri hayr eyler/ Zannetme ki gayr eyler/ Arif onu seyr eyler/ Mevlâ görelim neyler/ Neylerse güzel eyler” dediği gibi gördüm ve yaşadım.

[Soru] = 9. *Bir akademisyen olarak din psikolojisi alanında çalışmamış olsaydınız başka hangi alanda akademik kariyer yapmak isterdiniz?*

Din psikolojisini tercih etmeseydim mutlaka din sosyolojisini tercih ederdim. Zira ben doktoramı yaparken bu iki disiplin birlikte bir kürsüde temsil ediliyordu. Yani benim doktora diplomamda din sosyolojisi ve psikolojisi birlikte yazar. Doktoradan önceki atanma kaydım dinler tarihi ve din sosyolojisi öğretim üyeliği iken doktoradan sonra din sosyolojisi ve psikolojisi öğretim görevlisi oldum. Daha sonra bu iki alan birbirinden ayrılınca din psikolojisi alanında yardımcı doçent unvanıyla öğretim üyesi olarak atandım. Ama kelam ve tefsire olan ilgim hep devam etti. Evinde olmadığı zamanlarda kütüphane bekçiliği için evinde yatılı kaldığım rahmetli Boşnak Prof. Muhammed Tayyib Okıç, Ankara İlahiyat Fakültesi'nde okurken tefsirden asistanlık teklif etmişti. Ayrıca ‘Gazali’nin Felsefeye Verdiği Değer’ konulu lisans tezim sebebiyle de Okıç’ın hocası olan rahmetli Prof. Hamdi Ragıp Atademir de, İslam felsefesinden asistanlık teklif etti. Ama ben Anadolu’da yapacağım öğretmenlik aşkıyla -adeta- onlardan kaçtım.

Bundan 40-50 yıl öncesine kadar üniversitedeki hocalar, -bir kıza dünür olur gibi- asistanlarını kendileri seçer ve beğenirdi. Asistanlar da hocaların çantasını taşır, derslerinde kara tahtaya onun söylediklerini yazar, hatta özel işlerinde çıraklık yaparlardı. Yıllar sonra hocaların bu durumu kötüye kullanımını önlemek için asistan yerine “araştırma görevlisi” denildi. Hem onur kırıcı ve hürriyetimi kısıtlayacağı hem de 5-10 yıllık bir süreç olarak görmem sebebiyle asistanlık tekliflerini o zamanlar kabul etmemiştim. Daha sonra 5 yıllık tecrübesi olan öğretmenler arasından sınavla seçildim ve asistanlık süreci yaşamadan doğrudan Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü’ne öğretim üyesi hoca olarak atanmıştım.

[Soru] = 10. *Akademik kariyer planlamanızda neden din psikolojisi alanını seçtiniz? Genel ve özel sebepleri var mı? Varsa nelerdir?*

Çocukluğumdan bu yana zor olanı başarma merakım, huyum veya tutkum vardı. Dışarıdan benim iradem dışında başkasının engeli olmazsa bir şeye karar verdim mi mutlaka o işi başarırım. Türkiye'deki yüksek İslam enstitüleri, ilahiyat fakültelerine dönüştürülünce ders verdiğim bilim dallarından birini seçmem gerekiyordu. Ben de kendime göre Kur'an'ın önemle üzerinde durduğu bir konu çalışmalıyım, diye düşündüm. Bu konu da "Kur'an'da sosyal psikoloji" şeklinde karşıma çıktı ve bu başlıkla bir de doktora tezi hazırladım.

Ben akademisyenliğim boyunca din psikolojisi olarak hep İslam psikolojisini anlattım. Çünkü bizim dinimiz İslam diniydi ve onun psikolojisi olurdu. Bu konuda gülüp geçenlere ben de gülüp geçtim. Hele ki Freud ile yatıp kalkanlara şaşıyorum. Onun psikanalizi tam bir psikopat hezeyanıdır. Bu sebeple akademik yaşamım boyunca ben "batılın tasviri safi zihinleri idlal eder / yanlış olanı betimlemek saf zihinleri bozar" kuralına karşılık olarak "hak ve hakikatin tasviri safi zihinleri ikmal eder / hak ve hakikat olanı betimlemek saf zihinleri tamamlar" kuralını benimsedim. Dinler tarihi, şirkin çeşitlerini anlatır. O dersin uzmanı olarak zihnimi meşgul eden yüze yakın teknik kavram ve tanrı isimleri ezberledim. Fakat pratik hayatta bana hiçbir şey kazandırmadı. Yahudilik ve Hıristiyanlık içinde ne kadar İslam kaldıysa o kadar doğru, ne kadar yanlış karıştıysa o kadar gerçekten sapmadır. Aynı şey, mezhepler ve tarikatlar için de söylenebilir. Örneğin; günümüzde bir kısım sapkın tarikatlar da var ki bidat ve hurafeler onları batırmıştır. Dolayısıyla üzerinde çalışacağım alan dinler tarihi de olamazdı.

Sonradan bir de baktım ki ilimsiz din ve dinsiz ilim olmuyor. Hem kendim için hem de başkaları için katıksız saf İslâm ile gerçek ilmi sentezlemek istedim. Çünkü ilimsiz din katılık, dinsiz ilim de zulüm oluyor. Batı'da yüz yılı aşan ilim-din çatışması yaşandı. Çünkü bozulmuş olan Hıristiyanlığın içine hurafeler karışmıştı. Bizim dinimiz İslam ve içinde hurafe yoktu. Bu yüzden ben ilim-din sentezini anlatmak için İslami psikolojiyi seçtim. Başka bilim dalları, bu amacım için bu kadar uygun değildi. Madem her şey insan için yaratılmış, insanı tanımadan o "her şey" anlaşılmazdı. Çünkü insan da Allah için yaratılmıştır.

[Soru] = 11. *Din psikolojisi alanındaki akademik çalışmalarınıza nasıl başladınız? Yani akademik kariyeriniz hangi aşamalardan geçerek sonuçlandı? Lisans ve lisansüstü (master ve doktora) eğitiminizi nerelerde ve nasıl yaptınız?*

Yukarıda söylediğim gibi o dönemde Türkiye'nin tek ilahiyat fakültesi olan Ankara'daki ilahiyat fakültesinden 1970 yılında mezun oldum. O dönemde Ankara ilahiyat mezunları, yüksek lisans da yapmış

sayıldıkları için doğrudan istediği alandan sınavla doktora başlayabiliyorlardı. 1980 yılından sonra bu kural değişerek şimdiki gibi master-doktora süreci başladı. Doktoramı Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde din psikolojisi alanında yaptım.

[Soru] = 12. *Sizin din psikolojisi alanında yetiştiğiniz dönemde üzerinizde emeği olan hocalarınız kimlerdir? Yani kimler ve hangi sebeple akademik yaşamımızda yer aldılar ve çalışmalarınıza yön verdiler?*

1982 yılı başından itibaren Konya Yüksek İslam Enstitüsü iken Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne dönüştük. O zamanki görev unvanım da “öğretim üyesi” idi. Yeterlilik sınavından sonra doğrudan ders dönemi olmadan doktora başladım. O zaman doktora tezim için ilk danışman hocam Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Hayrani Altıntaş beydi. Bir buçuk yıl sonra profesör olunca yurt dışına çıkarken danışmanlığımdan ayrıldı. Onun yerine Prof. Dr. Mehmet Bayraktar Bey danışmanım oldu. Bu hocalarımın emekleri vardır üzerimde. Ayrıca beni keşfedip akademisyen olmamı isteyen iki muhterem ve rahmetli hocam daha var. Prof. M. Tayyib Okıç ve Prof. H. Ragıp Atademir hocalarımı da burada rahmet ve hürmetle anmak isterim.

[Soru] = 13. *Akademik çalışmalarınıza bakıldığında ağırlıklı olarak hangi alt alanlarda araştırmalarınızı yürüttünüz? Akademik kariyeriniz süresince din psikolojisi alanındaki bilimsel çalışma konularınızı nasıl belirlediniz? Veya hangi konular üzerinde çalışacağımıza nasıl karar verdiniz?*

Başta Kur'an, hadis, tefsir ve kelim olmak üzere sosyoloji, felsefe, mantık, matematik ve teoloji alanlarındaki gerçekten insanı tanıyan ve tanıtan psikologların yazılarını okudum. Ruh hakkında araştırmalar yaptım. Psikoloji ilminin ismi yanlıştı. Detaya girmeden söyleyecek olursam 'ruh'un ilmi olamaz. Bu yüzden eski Osmanlı bilginlerinin “ilmü'n-nefs” isimlendirmesi doğruduydu. Ancak Türkiye'de alan ismi olarak 'psikoloji' yanlış kullanılmaya devam ediyor.

İnsanı ilgilendiren her konu psikolojiyi de ilgilendirir, diye düşündüğüm için kılıfını buldukça öyle her konuda yazı yazıyorum. Kur'an ve hadislerin usul ve metotları da böyle zaten. Kınayanın kınamasına aldırış etmedim ve bilimselciler ne der? diye hiç düşünmedim. Hatta bu işin başında kariyerime zarar gelir endişesi taşımadan bilerek yanlış yaptığımı düşündüğüm alandan bir hocamız için İzmir'e kadar gittim ve mesleğimizin sözde ilk profesörlerinden olan bir hocamıza, odasında sert ikazlarda bulundum. İsmarladığı çayını bile içmedim. Böylece kibirliye karşı kibirlenme hobimi tatmin ettim. Meslek hayatım boyunca öyle yalancı

ve yağcılar gördüm ki onlardan asla ilim adamı olamaz, ama belki film adamı olabilir.

[Soru] = 14. *Bilimsel kitap, makale, bildiri gibi akademik ürünlerinizden en çok beğendiğiniz ve basıyapıtım diyebileceğiniz bir eser/çalışma var mı? Varsa hangisidir?*

Kusura bakmazsanız derim ki, okuyana hiç bir fikir ve fayda vermeyen öyle bilimsel çalışmalar gördüm ki, intihal yapıtı sanki. Öyle de ciddi yazılar okudum ki alıntısı az veya yok diye bilimsel sayılmadı. Peki, ben küçük bir kaynak için 20-30 yıl önce okuduğum bir kitabın cildini ve sayfasını nasıl bulacağım, deniyor. Bal gibi de bulurum arkadaşım. Çünkü benim kafamda fikir doğurtan o bilgi, kalbimde yer etmiş ve silinmiyor. Bizden önceki güzel insanların dünya çapındaki eserleri hala insanlığı aydınlatıyor. Ama bu hususta Rönesans Avrupası'nın dillere destan bilim hırsızlığı-intihalleri yeni keşfedildi. Baş eserim diyebileceğim iki kitabım var. Bunlardan "Kur'an'da sosyal psikoloji" isimli doktora çalışmam basılmadı. Diğeri ise "İslami Psikoloji" ismiyle basıldı.

[Soru] = 15. *Şu anda geriye dönüp baktığımızda akademiada akademisyen olarak öğretim üyeliği yapan kaç master ve/veya doktora öğrenciniz vardır? Lisansüstü yetiştirdiğiniz öğrenci sayısında bedeflediğiniz sayıya ulaşabildiniz mi? Bu bağlamda "hocaların hocası" olmak nasıl bir duygudur?*

Urfa'da ve Konya'da toplamda 50-60 lisansüstü öğrencim oldu. Fakat bunların ortalama üçte biri programı yarıda bıraktı. Urfa'da devrettiğim öğrencilerin çoğu, daha sonra oraya hoca olarak atandılar. Konya'daki öğrencilerimden de 5-6 kişi akademisyen olup ikisi dışında diğerleri başka fakültelere gittiler. Ben nitelikli nicelik aradığım için çok lisansüstü öğrencim olsun, diye de bakmadım. Bu yüzden hiç bir zaman da beklediğim kaliteli rakam gerçekleşmedi.

[Soru] = 16. *Sayın hocam, Türk din psikolojisi çalışmalarına uzun yıllar emek veren akademisyen bir din psikoloğu olarak yanlış anlaşıldığımızı düşündüğünüz bir konu oldu mu? Nasıl ve Niçin?*

Konya'daki dönemin fakülte dekanımız olan edebiyatçı Hüseyin Ayan Bey, bir Cuma günü öğleden sonra dersimiz olmadığı için bu süre içinde hocaların sırayla tercih ettikleri bir konuyla ilgili seminer vermesini istemişti. Toplantının boşa gitmemesi için de hazır konusu olan birisi başlasın, dedi. Baktı, kimse istekli değil. Bana baktı. Anladım ve yanına vardım. Cuma günleri, fakülte camisinde yaptığım vaazlarımı dinlerdi. Yerinden kalktı oturmamı istedi ve kendisi de benim yerime geçti. O gün, hangi konuyu anlattım, bilmiyorum. Seminer bitti. Dekan bey ayağa kalktı ve tek başına alkışlayarak yanıma geldi. Elimi sıktı ve bu

yaptığım konuşmadan dolayı tebrik etti ve “bu konuşmayı yazıya geçir ve bunun fakülte dergisinde yayınlandığını görmek istiyorum,” dedi. O gün, din terecisi olan hasetçi meslektaşlarıma tere satamamıştım. Dekandan başka hiç kimse alkışlamadı. Zaten dekanın da tek başına alkışlamasından çok sıkılmıştım. Dekanın isteği üzerine o konuşmamı yazıya döktüm. Fakülte dergimizin yayın kurulu, yazımda yeterli referans kaynak kullanmadığım için dergide yayımlamadı. Ben de kızıp onları cahillik ve kıskançlıkla suçladım. Ve o yıllardan sonra yazılarım hep boykot edildiği için fakülte dergimizde yayımlanmadı.

[Soru] = 17. *Türk din psikolojisi çalışmalarında son bir kaç yıl içinde okuduğunuz, takdir ettiğiniz, takibe değer bulduğunuz kişiler, kitaplar ve konular var mı? Varsa nelerdir?*

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde din psikolojisi alanında öğretim üyesi olan meslektaşımız Mehmet Atalay’ın “Kur’an’a psikoloji ile bakmak” adlı kitabının içeriği ilgi çekici ama adı “Psikolojiye Kur’an ile bakmak” olsaydı daha iyi olurdu. Çünkü az değerliye çok değerli ile bakmak onu yüceltir. Ama çok değerliye az değerli ile bakmak onu yüceltmez. Örneğin; Peygamber efendimizin selamıyla sahabe çok mutlu olur. Ama sahabenin selamıyla Peygamberimiz sadece memnun olur. Aynı şekilde kulun Allah’ı anması, Allah’ı yüceltmez kulun bir parça değerini artırır. Fakat Allah’ın kulunu anması, onun için dünya ve ahiret dolusu bir mutluluktur. Başka, değerli ve başarılı öğrencimiz Ali Aytan’ın “Empati ve din” adlı kitabı, bir boşluğu doldurması açısından tebrik edilmeye değer bir çalışmadır. “Tanrı’ya sığınmak” kitabını okumadım. Ama “Din psikolojisi” ile “Psikoloji ve din” isimli kitaplarını bir başlık altında toplayıp yazabilirdi. Emekli olmasaydım Ali’nin kitabını ders kitabı olarak okuturdum. Daha önce Habil Şentürk’ün ve Hayati Hökelekli’nin kitaplarını okuttuğum gibi.

[Soru] = 18. *Benim bir düşüncem var hocam. Emekliliğe yakın olan veya emekli olan din psikoloğu hocalarımızın o döneme kadar yayınladığı makalelerini yeniden elden geçirerek iki kapak arasında çeşitli başlıklarla kitap formatında yayınlamalarının akademik bir ödev/görev olduğu kanısındayım. Bu türden çalışmaların, o akademisyen için bir anlamda akademik ürün koleksiyonu değeri taşıyabileceği de söylenebilir. Sizin de bu tür çalışmalarımızın olduğunu biliyorum. Bu konuda neler söylemek istersiniz?*

Emekli olduktan sonra ara ara bu dediğinizi yapıyordum. Bilgisayarım ile ilgili bir sıkıntıdan dolayı başta doktora tezime üzere üzerinde yıllarca çalıştığım dosyalarım ile ilgili veri kayıplarım oldu. Amerikalı hackerlerin saldırısı yüzünden bilgisayarımdaki dosyalarım şifrelendi. Emeklerim boşa gitti. Şimdilik bellekteki dosyalar üzerinde çalışıyorum.

[Soru] = 19. *Sayın hocam, ne zaman emekli oldunuz? Akademiada asistanlığınızdan emekliliğinize kadar toplam kaç yıl çalıştınız?*

Akademik yaşamımda asistanlık sürecim yok. 1970 yılında Ankara ilahiyattan mezun olduğum temmuz ayı içinde Aydın'daki Öğretmen Okulu'na öğretmen olarak atandım. Orada 5 yıl öğretmenlik yaptıktan sonra 1975 yılının mart ayında Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü'ne sınavla öğretim üyesi olarak atandım. 1980 yılının 11 Eylül'ünde Konya Yüksek İslam Enstitüsü'ne sürülerek tayin edildim. 1993 yılından 2012 yılına kadar din psikolojisi alanında yardımcı doçent unvanıyla akademisyen olarak çalıştım. 2012 yılında da yaştan dolayı emekli edildim. Yani toplamda eğitim hizmet yılım 42 yıl 10 ay. Bunun 37 yılı akademiada geçti.

[Soru] = 20. *Değerli hocam, toplamda 42 yıllık eğitim yaşamınızda, özelden 37 yıllık akademik çalışma yaşamınızda evdeki hesabı çarşıya uydurabildiniz mi? Yani kurumsal anlamda üniversite çatısı altında akademik çalışma yaşamınız boyunca akademik çalışma planlarınız kapsamında tüm projelerinizi gerçekleştirebildiniz mi? Bu bağlamda yaptıklarınız veya yapamadıklarınız hakkında neler söylemek istersiniz?*

Hiçbir zaman evdeki hesabı çarşıya uyduramadım. Örneğin; bana fakülteye öğretim üyesi olarak İngiltere'de doktorasını yapmış, başarılı ve ahlaklı bir adamı aldırmadılar. Sadece “kız alalım biraz değişiklik olsun,” diye torpil yaparak o dönemin master öğrencisini aldılar. Dekan, bölüm başkanı ve emir eri üçüncü bir şahısla jüri oluşturup anabilim dalı başkanını yani beni dışladılar. Jüride bulunan emir eri dışındaki 2 jürinin din psikolojisiyle hiç ilgisi yoktu. Ben jüride olsaydım muhalefet şerhi yazar ve arena boğası gibi haksızlığa karşı mücadele ederdim. Alınmayan öğrencimize “mahkemeye verip dava açarsan kazanırsın,” dedim. Gerek yok deyip İngiltere'ye geri gitti. Fakülteadaki torpilci cahil hocalar, yetişmiş, akıllı, bilgili ve dil bilen bir eleman istemediler.

Hasetlik, kıskançlık ve bencillik gibi kötü sıfatlar, bulunduğu ortamı her zaman hüzne boğar. Fazileti suç gibi görenler, kendi dışında olan başarıyı felaket gibi görürler. Masum olandan intikam alınca da mutlu olurlar. Akademik yaşamım boyunca imza sirküleriyle dolaşması gereken resmi yazıdaki haberi, kendisinden başkasının işine yaramasın diye yok eden alçaklar gördüm ben. Hakemli dergide yazım çıkmasın diye engel olan ama suçu başkasına atan alçaklar gördüm ben. Sempozyuma gidecek bildiri özetimi alan ama göndermeyen alçaklar gördüm ben. Maalesef ki böyle hastalıklı ve hoca kılıklı şeytanlarla yıllarca çalışmak zorunda kaldım. Tek tek olayları anlatarak değil de genelleme yaparak durumu arz etmeye çalıştım.

Bir de YÖK belası vardı. Sırf ilahiyatçıları ezmek için 15 yıl boyunca Arapça dilini yabancı dil statüsünden çıkardılar. Emekliliğime bir buçuk yıl varken serbest bıraktılar. Ben de eski öğrencilerimin önünde para ve unvan için sınava girmeye tenezzül etmedim. Zira unvanla zerre kadar ilmim artmayacak veya unvansız eksilmeyecekti. Emekli maaşımın artması için de hocalık makamımın şerefini zedelemek istemedim. El-hamdülillah! Allah beni kimseye minnet ettirmedi. Ama ben haset etmediğim için elimden geldikçe herkese iyilik etmekten dolayı hala mutluyum.

[Soru] = 21. *Emeklilik sonrası akademik planlarınız dışındaki hayalleriniz nelerdir?*

Kitap ve makale yazmak istiyorum. Müftülük izniyle uygun olan camilerde vaaz vermek istiyorum. Davet ederlerse konferans vermek istiyorum. Bu arada üç Avrupa turum oldu. Aylık, iki haftalık ve on günlük şeklinde. Hiçbirisi din psikolojisiyle ilgili değildi. Ama “müminin iç-görüsü” hadisine göre insanların yüzlerine bakarak karakter okumalarını onların hayretine gidiyor. Fakat namaza teşvikle ilgili konuşmalarım ve sigara aleyhindeki sohbetlerim pek ilgi görmüyor. Bunun üzerine bende adamın yüzüne bakarak “sende şöyle kötü bir huy var değil mi? Kardeşim namaz kıl, kurtul” deyince o zaman gözleri hayretle açılıyor ve dinliyorlar. İnsanların problemlerini çözerek ve dini konularda doğru fetva vererek onlara yardımcı oluyorum.

[Soru] = 22. *Akademisyenin emeklisi olmaz derler. Emeklilik döneminde gerçekleştirilmeyi düşündüğünüz akademik çalışma planlarınız var mı? Varsa nelerdir?*

Sorunuzu “akademisyen” yerine ‘mümin bir âlim ölünceye kadar emekli olmaz’ dolayısıyla “emekli olduktan sonra bir çalışma planınız varsa bunlar nelerdir?” şeklinde sorabiliriz. Bu sorunuzun cevabını kısmen daha önce vermiş oldum aslında. Bana artık bu yaştan sonra bilgi artışı, tefekkür ve ibadetle meşgul olmak yakışır. Faydalı tecrübelerimi gençlerle paylaşmak ve bir de hatıralarımı yazmak istiyorum. Sizin bu benimle ilgili biyografik çalışma isteğinizden sonra ölmeden önce hatıralarımı yazmaya karar verdim. Yoksa antika adamlık yok olabilir. Çünkü biz eski nesil olarak ‘komple hocayız.’ Yani bizim nesilde ‘muallimlik, müftülük, vaizlik, imamlik, konferans ve televizyonlarda canlı yayın konuşması, cenaze ve defin işlerine’ kadar mesleğin her türlü hizmet alanında çalışma yeteneği var.

“*Araştırmacı*: Benim açımdan yaptığımız röportaj oldukça keyifli geçiyor. Umarım sizin için de öyledir. O halde kaldığımız yerden devam ediyoruz.”

(ii) – *Türk din psikolojisinin güncel durumu ve sorunları:*

[Soru] = 23. *Türkiye’deki ilk din psikolojisi çalışmasını hangi yıl ve hangi araştırmayla başlatıyorsunuz? Niçin?*

Türkiye’de, din psikolojisi çalışmaları ilk defa Bedi Ziya Egemen tarafından başlatıldı. Hoca, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde görev yaparken “Din psikolojisi: Saha, kaynak ve metot üzerinde bir deneme” adıyla ve küçük çaplı bir eserini 1952 yılında yayımladı. Daha sonra onu sırasıyla Neda Armaner hocanın 1953 yılında basılan “İnanç ve hareket bütünlüğü bakımından din terbiyesi” kitabı takip etti. Arkasından Osman Pazarı’nın 1968 yılında yazdığı “Din psikolojisi” çıktı. Bu eserler, alanın Türkiye’deki tanınmasını sağlayan ilk kurucu eserleridir, diyebilirim.

[Soru] = 24. *Başlangıcından (1952) bugüne (2020) Türkiye’deki din psikolojisi çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Yani din psikolojisi Türkiye’de nasıl tanıandı ve bugünlere geldi?*

Bu sorunuzun cevabı çok uzundur. Ancak ben kısa cevaplamaya çalışayım. Cevaplarım kitap başlığı gibi kısa olacak. Bu bilime, Batı kompleksiyle bakılarak başlandı. Bana gelinceye kadar alandaki hiçbir meslektaşımız Kur’an perspektifiyle bu alana bakmadı. Benimle zamanında alay edenlerden bir kısmının daha sonradan Kur’an’daki psikolojiye dört elle sarılmaya başladıklarını görünce ben buna çok sevindim. Ben iyi bir mümin olmayı, iyi bir psikolog olmaya tercih ederim. Burada mümin ve psikolog kavramlarını biri birinin alternatifi olarak söylemiyorum. Tersine, herkesin din psikolojisi uzmanı olması için inandığını iddia ettiği İslami hayatı yaşamasını öneriyorum.

Ayrıca, bana göre bu bilimin adı yanlış konulmuştur. İnsanlar, içeriğini bilmedikleri ruhun ilmini yapamazlar. Fakat onun en önemli fonksiyonlarından biri olan “nefs”in ilmini yapabilirler. Bizimkinden daha yanlış olan bilim dalı ise psikiyatridir. Adamlar, ruh hastası ve ruh tedavisinden bahsediyorlar. Yahu, ne ruh hasta olur, ne de tedavi edilir. Psikiyatrlar ve psikologlar, ruhun içeriğini bilmedikleri halde bazen amaçlarını aşan açıklamalarda bulunabiliyorlar. Osmanlı ilmine göre psikiyatri yok, asabiye var. Yani beyin ve sinir sistemi hastalığı ve tedavisi var. Çünkü ruh sonsuzdur. Ruh, sentetik ve karışık değil sadedir. Ruh üzerine analiz ve sentez yapılamadığı için o hasta olmaz ve tedavi de edile-

mez. Ruhun rengi, şekli, deseni, ağırlığı ve cismi yoktur. Ruhun bu dünyayla ilgisi de yoktur. Ama bedene hayat ve can veren misafirdir. Sahibi ölünce geldiği yere dönüp gider.

Ruhun aslını ve yapısını sadece Allah bilebilir. O'nun bildirdiğine göre, ezeli bir nurdan yaratılmış, en mükemmel akıllı ve bilinçli bir canlıdır. Allah yarattığı kâinatı ruhla yönetir. Hayalden daha hızlıdır. Bu yüzden modern anlamda başkaları kadar psikoloji bilmiyorum. Ama ilmi'n-nefsi ve insan karakterlerini onlardan daha iyi bilirim. Buraya bir not daha düşeyim. Zekâ ile beynin bir ilişkisi yoktur. Akıl ve zekâ ruhla ilişkilidir. Gelişmiş bir beyin, ruhun aracı olarak onun işini kolaylaştırır. Tersine gelişmemiş veya hasta bir beyin de ruhun işini zorlaştırır.

İslam geleneğimize baktığımızda Gazali ve Mevlana da hiçbir psikoloji eğitimi almadılar. Ama onlardan ilham alan bazı Batılı psikolog ve psikiyatristler hastalarını değişik zikirlerle tedavi ediyorlar. Bizimkilerde diğer Batılıları taklit etmekten vakit bulup da henüz Kur'an'a dönüp bakamadılar.

[Soru] = 25. *Batı orijinli bir bilim dalı olarak Amerika ve Avrupa'daki din psikolojisinin tarihsel gelişimiyle ilgili son dönem çalışmalarındaki kurumsal yapılanmada ve akademik ürün başlıklarında 'din'den 'maneviyat'a geçişi ve/veya her iki kavramı ayrı ayrı kullanmayı da dikkate alarak neler söylemek istersiniz?*

Batılı araştırmacıların din kaynakları yani kutsal kitapları bozuk olduğu halde bilimsellik adına ciddi mesafe aldılar. Bizim din kaynağımız Kur'an-ı Kerim sağlam olduğu halde ondan yüz çevirerek sanki ateist gibi Kur'ansız bilimselliğe özendik. Adamlar süze süze bilimden Kur'an'a geliyorlar. Ama postayı İslam yerine yanlış adrese yani Hıristiyanlığa teslim ediyorlar. Henri Bergson'un sezgiciliği, bizim İslam geleneğindeki ilham ve ferasete denk gelirken; spiritüalizmi ise maddeden ayrı bir cevher olarak ruhun varlığını temel alarak çalıştılar. Batıda, bütün mezhep, öğreti, akım, yol ve inanç sistemlerini kapsayan genel bir ad olarak kabul görüp maddeciliğe karşı konumlandırıldı. Spiritüalist görüşlerin hepsi, ruhun varlığını kabul eder. Psikolojinin mayası ise zaten ruh inancıdır. Felsefi spiritüalizm kozmoloji / evrenbilim, ontoloji / varlık-bilim ve etik / ahlak ile de ilgilenir. Bizim, bunlardan hiçbirine ihtiyacımız yok. Çünkü zaten yeterinden fazla tüm bu saydığım olguları kapsayan manevi kavramlarımız var.

[Soru] = 26. *Dünyadaki din psikolojisi ile Türkiye'deki din psikolojisi çalışmalarını nicelik ve nitelik açısından karşılaştırdığımızda neler söylemek istersiniz?*

Bizim çalışmalarda Batı'dan ayrı bir orijinaliteye rastlamadım. Hepsi de belli konuların değişik versiyonları gibi çalışıldı hep. Değişik zaman ve mekânda ve değişik dillerle ifade edilmesi o konuya orijinallik vermez. Bir konunun değişik tespitleri olabilir. Yepyeni bir yorumla algılar ve duyular ifade edilebilir. Ama yeni şeyler keşfetmek o kadar kolay değil. Örneğin; ben 'insan, beşer ve Âdemoğlu' terimleri gibi Kur'an'da onlarca psikolojik kavram keşfettim. Bunlardan insan terimi, onun huy ve karakterini; beşer terimi, onun bedensel yapısını; âdemoğlu terimi de onun soyunu ve ırkını anlatmak için kullanıldığını gördüm. Örneğin; "âdemoğlu" kelimesiyle hem insanın önemine vurgu yapılır, hem de insanın ikinci bir ırkı, cinsi, türü yoktur demek istenir. Sadece "âdemoğlu" ifadesi bile ırkçılık ve faşizmin ne kadar yersiz olduğunu vurgular. Renklerinin karışık olmasına rağmen insanlar bir atadan gelir. Dini, biyolojik, felsefi, aklı, tarihî ve bilimsel olarak ırkçılık, kavmiyetçilik ve soyluluk iddiası bir saçmalaktır, cehalettir, vahşet ve zulümdür. Üstünlük takvada ve ona yardımcı olan akıldadır.

[Soru] = 27. *Size göre Türk din psikolojisinin güncel sorunları nelerdir?*

Gerçek bilim adamları Allah'a ve ahirete inanır. İnanmıyorsa henüz ilim adamı değildir. Evrimci düzenbazların bilimsellik adına özellikle ateizm hesabına çalıştığını herkes bilir. Din psikolojisiyle ilgilenenler yerince dinle veya İslam'la iç içe değiller. Niye böyle? Dindar görüntüsü vermek -eskiden- güncel hayatta değer görmediği için Kur'an'dan uzak durmak veya şimdilerde dindar görüntüsü vermek değer gördüğü için dindar görünme çabası. Bu iki durum da kişilik aşınmasına ve silikliğine sebep olabilir. Buradaki sorun kişinin olduğu gibi davran(a)maması durumudur. Her yerde kendi gibi davranmayan kimseler, kim olursa olsun münafık karakteri taşırlar. Böyle karakterler, ciddi eser ortaya koyamazlar. Mecburen taklit eden rolde iş yaparlar. Başkalarını taklitle geçinenler, ne kadar çok bilgileri de olsa asla ciddi bilimsel sentez-analiz yapamazlar. Türk din psikolojisinin sorunlardan biri budur. Batı'yı taklitle çok zaman harcadık ve hala kendi yerel olgularımızı ve kavramlarımızı çalışamıyoruz.

Bir diğer alan sorunumuz da alandaki bilim adamı kalitemizle ilgilidir. Bilim adamına yakışmayan hasetlik ve kıskançlık, sahibini saygısız, değersiz ve anlayışsız yapar. Sağlıklı bir kalple düşünemez. Tefekkürle bilgileri toplayamaz. Bir gün oda arkadaşım, ikimizin de sevmediği bir hocanın, seminerine gitmeyiip beni bekledi. Ben gittiğim için gelince ona seminerin içeriğini anlattım. Küçümsedi. Ben de "ama güzel şeyler söyledim," deyince bana kızıp "ya arkadaş sen hiç kıskanmaz mısın," deyiverdi. Ben de "kıskanmam ama eleştiririm," dedim. Çünkü eleştirmek,

bir şeyin iyi ve kötü tarafını görüp ona göre doğru bildiğin şekilde ifade etmektir. İkinci sorunumuz da budur. Bilimsel üretim yapmak yerine birbirimiz hakkında acımasızca ve ahlaksızca konuşabiliyoruz.

[Soru] = 28. *Türkiye’de yapılan din psikolojisi çalışmalarına bakıldığında bazı din psikologlarının sadece teorik çalışmalar yürüttükleri, bazılarının ise sadece ampirik çalıştığı görülüyor? Yani sizce bir din psikoloğunun bilimsel çalışmalarındaki akademik üretili çeşitliliği bağlamında teorik ve ampirik çalışmaların yeri ve ağırlığı nasıl olmalıdır? Niçin?*

Normal insanlar üzerinde laboratuvar incelemesi ve deney yapılamaz. Ancak psikiyatri hastalarına tedavi amaçlı bazı testler yapılabilir. Tecrübe ve deney, sosyal ortamda bireyin doğal sürecine devam eden hayatına bakılarak yapılabilir. Yoksa bu iş rol-model üzerinden yürümez. Siz insanlara “haydi dışarı çıkalım. Sen dilediğin gibi serbestçe davran. Biz gözlemlerimizi sonra değerlendireceğiz,” dediğiniz zaman modelimiz istemese de doğal davranamaz, rol yapar. Örneğin; çoğu anketlerin sorularına, insanlar doğal cevap veremezler. Çünkü yalana alışmış insanlar, uyduruk ifadelerle anketin hedefine engel olurlar. Bireyin tek başına, ailesi içinde, arkadaş ortamında, iş-meslek, okul-kışla gibi görev ortamında ve son olarak da toplum içinde 5 farklı görünümü vardır. Bu durum deney konusu olamaz. Gözlem yapan da gözlem amacıyla değil, doğal ortamı içinde gözlem yapacak. Örneğin; Peygamber efendimiz (as) bir adamı tanımak için onunla yemek yemeyi, yola gitmeyi ve alışveriş yapmayı önerir. Bakın bu örnekteki önerilerin hepsi de doğal ortamı içinde yapılacak şeyler. Alın size bomba gibi pratik psikoloji işte. Sonuç olarak din psikolojisi alanındaki teorik ve ampirik çalışmalar, birbirinin yerini alamaz. Fakat biri diğerini tamamlar. Bu alanda çalışacak genç akademisyenler çalışmalarını hem teorik hem de ampirik olarak yapmalıdırlar. Yani ikisi de önemlidir.

[Soru] = 29. *Peki hocam. YÖK ve Milli Eğitim Bakanlığı, din psikolojisi alanında yurtdışına yüksek lisans ve doktora yapmak üzere yıllardır birçok öğrenci gönderdi. Sonra bunların önemli bir kısmı Türkiye’ye döndüler. Yurtdışında din psikolojisi master ve doktora yapıp gelenlerin sonraki dönemlerinde Türkiye’deki çalışmalarlarıyla ilgili düşünceleriniz nelerdir? Bu meslektaşlarımızın Türkiye’deki akademik üretim durumu nedir?*

İnsanlar, doğuştan bilinçaltılarında 3 kutsal saklarlar. İnsanların birinci kutsalı, Tanrı inançlarıdır. İslam’ın tanrısı Allah’tır. Diğer dinlerin tamamında ise insana benzeyen antropomorfist bir tanrı anlayışı vardır. İkinci kutsalı, sahip oldukları kutsal zamanlarıdır. Bayramlar, doğumölüm, evlilik vs. gibi. Cuma, cumartesi, pazar ve aşure günleri, kadir ge-

cesi gibi zamanlardır. Üçüncü kutsal ise kutsal mekânlarıdır. Kâbe, ağlama duvarı ve Kudüs gibi. Bunlardan Allah'ın izin verip emrettiği kutsallar hak, insanların uydurduğu kutsallar ise yanlıştır. Aslında tek bir kutsal vardır. Diğerleri Allah'ın onayına göre değişkendir. Bunun sebebi itaat ve isyan sınavı içindir. Çünkü Allah emrederse hak ve güzel olur. Yasaklarsa çirkin ve yanlış olur. Buna uymayan ve itaat etmeyenler de kâfir olur.

Buraya kadar yaptığım bu açıklamanın konu ve soruyla ne ilgisi var dersiniz. Ben de derim ki insanların geldikleri makamlar ne olursa olsun, oraya inançlarını ve kutsallarını da taşırlar. Kanaatleri ve hükümleri ister istemez inançlarının renginden etkilenir. Herkesin hayat hakkı kendi kutsalına göre şekillenir ve öyle devam eder. Eğitimciler, bilgiden önce kutsal eğitimi verirler.

Şimdi gelelim Batı'da din psikolojisi alanındaki çalışan Türklere. Onlar da, önce 3 gruba ayrılırlar. Birinci grup, Batı standardına alışmış ve oradaki eğitimin katkısıyla bilimsel evrim inancı etkisinde kalmış, modernist veya determinist olmayı bilge kişi adayı olma zanneden araştırmacılarıdır. Bunlar, imanı kıt, kutsalını yitirmiş veya değiştirmiş, kişiliği aşınmış bilim adamı adaylarıdır.

İkinci grupta şöyledir: Batıların çoğu, din dışı, laik ve seküler olduklarını iddia etseler de, boşluk kabul etmeyen bilinçaltıları, Hıristiyanlık kültürüyle doludur. Bu iliklerine kadar işlemiştir. Bilimsel bir veri elde ettiler mi? Bunun sonuç ve hüküm kısmını Pavlos'un uydurduğu İsa'ya bağlarlar. Biz ise ilmi verilerin sonuçlarını Kur'an'da inandığımız İsa'ya (as) değil, Hz. Muhammed'e (sav) bile bağlayamayız. Çünkü ilmi hükümler Allah'a aittir. Bu ikinci grup, Hıristiyanların yaptığı gibi yapmazlar. Hatta karşı çıkarlar. Türkiye'ye gelince, bilimi dine bağlamanın ayıbına ve yersizliğine inandıkları için Kur'an'dan bahsetmek akıllarına gelmez.

Üçüncü grup ise bunlar azınlık ama daha akıllı, bilgili ve gerçekten dindar gençlerdir. Bunlar Batı'nın bilimini analiz edebilen, iyi, doğru ve güzel gördüklerini alıp alternatif olarak bilinçaltında kendi değerlerini koruyan, karşıdaki yanlışı görüp kendi doğrusuna sahip çıkan genç bilim adamlarıdır. Bunlardan birini aslında zamanında fakültemize kazandıracaktım. Fakat dönemin haset ve fitneci meslektaşlarım, buna izin vermediler. Bu konu, benim formatını verdiğim sadece bu üç grup değildir. Belki onlarca ara formatları vardır.

İslami epistemolojinin kaynağı üçtür. Birincisi ilk ve son kelam olarak Allah'ın sözlerini içeren Kuran-ı Kerim'dir ki her ilme yön verecek kadar içinde ilmi konular vardır. Örneğin; hayat kitabı, hukuk ve

adalet kitabı, ahlâk kitabı, tıp ve şifa kitabı, tarih ve kıssa kitabı, edebiyat ve şiir kitabı, asabiye ve ilmü'n-nefs / psikoloji kitabı, fizik kitabı, kimya kitabı, biyoloji kitabı, tarım kitabı, matematik kitabı, astronomi kitabı, coğrafya kitabı, askeriye kitabı, bahriye kitabı, terbiye kitabı, eğitim kitabı, mâliye kitabı, spor kitabı vs. Buna benzer 180 kitap ve konu başlığı bulmuştum. İkincisi ise Hz. Peygamberin (as) örnek kişiliği, ahlâkı, sözleri ve davranışlarından oluşan hayatıdır. Son olarak da Hz. Muhammed'i (sav) gönderen ve Kur'an'ı söyleyen Allah'ın yarattığı büyük kâinattır. Bütün âlimler ve bilimler, bu âlemi ve içindekileri kıyamete kadar inceleyecek olsa da, konular bitmeden kıyamet kopacaktır. Çünkü ilim, Allah'ın zati sıfatıdır. O'nun adıyla başlamadıkça ve çalışmadıkça beşer, cehaletten kurtulamaz. Yani çok şey bilir ama hak ve hakikati anlayamaz. Manevi ilimler vahiy, sezgi, ilham ve ibadetle; diğer ilimler ise Allah'ın evrene yerleştirdiği doğal kanun ve oluşumlarla öğrenilir ve bunun da bir sınırı yoktur.

[Soru] = 30. *Sizce göre Türk din psikolojisi çalışmalarının artık kurumsal bir kimlik kazanma zamanı gelmedi mi? Bu bağlamda 12 Ağustos 2014 tarihinde kurulan Din Psikolojisi Derneği'nin şu andaki durumu ve çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Ben emekli olduktan iki yıl sonra kurulmuş bu dernek. Haberim ve bilgim yoktu şimdi öğrenmiş oldum. İnşallah hayırlı olur. İlerde bazı derneklerde olduğu gibi istismar edilmezse insanlığa hizmet etmiş olursunuz.

[Soru] = 31. *Her yıl düzenlenen din psikolojisi anabilim dalları koordinasyon toplantılarının içeriği ve organizasyonu hakkında neler söylemek istersiniz? Benim düşünceme göre şemsiye organizatör Din Psikolojisi Derneği olmalı ve her yıl bir ilahiyat fakültesiyle birlikte organize yapılmalıdır. Bu konudaki düşünceniz nedir?*

Geçmiş yıllardan beni Urfa'dan tanıyan şimdiki Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanı Profesör Hasan Kayıklık Bey, son dakikada telefon etmeseydi geçtiğimiz bu son Adana toplantısına katılamayacaktım. Bu toplantıya gittim. Bana nezaketten de olsa 5-10 dakika konuşma hakkı vermediler. Üzülmedim. Ama lüzumsuz gevezelik için kürsü işgaline de üzüldüm. Kürsüde ciddi bir konuşma yapan konuşmacının yeri gelince yaptığı espri bile orada bulunanların olgunlaşmasına katkı sağlar. Çünkü bir kâse çorbanın lezzetine katkı sağlayan en az şey, tuzdur. Tuz olmazsa, lezzet değişmez veya artmaz ama çok olursa içilmez. Bence de toplantıları, derneğin organize etmesi daha uygundur. Her fakülteden en az bir kişiye söz hakkı verilmeli ve bu temsilciyi de ilgili fakülte tespit etmelidir.

[Soru] = 32. *Din sosyolojisi için yapılan ‘genel din sosyolojisi’ ve ‘özel din sosyolojileri’ne dayalı dikotomik ayrımın bir benzeri de ‘genel din psikolojisi’ ve ‘özel din psikolojileri’ şeklinde din psikolojisi için yapılabilir mi? Nasıl?*

Bu sözünü ettiğiniz durum bana göre sosyolojide bir zorunluluktur. Çünkü insanlık büyük bir topluluktur. Ama bu büyük topluluğun içinde cemaatler, sendikalar, meslek kuruluşları, işçiler, patronlar, öğrenciler vs. gibi burada sayamayacağımız kadar küçük gruplar da vardır. Bana kalırsa din sosyolojisini ikiye değil de üçe ayırmak lazım. Nasıl mı? Büyük topluluk, orta topluluk ve küçük topluluk diye. Fakat din psikolojisinde durum biraz farklıdır. Bence, din psikolojisinde dikotomik ayırım olamaz. Çünkü psikoloji bireyseldir. Gustave Le Bon’a göre, kitleler psikolojisi de olsa aslında bu ayrı bir bilim dalı olan sosyal psikolojiyi ilgilendirir. Le Bon öldüğünde, bu bilim dalından haberi yoktu. Bana göre, genel ve özel din psikolojisi olmaz. Psikoloji, zaten yeterince bireysel olmak durumundadır.

[Soru] = 33. *Bir önceki soruyla bağlantılı olarak Türk din psikolojisi çalışmalarında ‘İslam psikolojisi’ olması gerektiği yerde midir? Bu bağlamda İslam psikolojisiyle ilgili neler yapılabilir?*

Ben 1980’li yıllarda “Kur’an’da sosyal psikoloji” adlı doktora tezimi çalışırken İslam psikolojisi alanında çalışmaya karar vermiştim. Benden 15-20 yıl sonra Hayatı Hökeleklî beyin ‘İslam psikolojisi’ adıyla çalışmasını görünce sevindim. Meslektaşlarımızın çoğu İslam ve Hıristiyan psikolojisi olur mu? diye benimle dalga geçiyorlardı. Bu alanda çalışan Hıristiyan bilim insanları İncil’i referans alırken bizimkiler uyuyordu. Dindar ve Hıristiyan bir bilim adamının kaynağı İncil, ben onu ayıplamıyorum ve ‘niye Kur’an’ı da referans almıyorsun’ demiyorum. Fakat benim kaynağım Kur’an-ı Kerim olduğu için Tevrat’ı da İncil’i de referans edebilirim. Çünkü inandığım kitabın emri böyle. Peki, bu konuda neler yapılabilir? Önce samimiyetle ve ihlâsla besmele çekmek gerekir. Sonra da utanmadan Kur’an gözlüğüyle psikolojiye bakabilme cesareti ve inancı taşımak gerekir.

[Soru] = 34. *Şu anda din psikolojisi alanında Türkiye’de yürütülen lisansüstü master ve doktora tezlerinin kalitelerini nasıl buluyorsunuz? Geçmişten bugüne araştırmalardaki kalite giderek yükseliyor mu yoksa düşüyor mu? Niçin?*

Bu lisansüstü akademik işler, çalışan elemanın kalitesine bağlıdır. Aslında lisansüstü kalite iki noktada birleşir. Bunlardan birisi akademik danışmandır, diğeri ise öğrencidir. Hocası disiplinli olan öğrenci mecburen çalışır. Ama öğrencinin de verimli olabilmesi için üç alt şart daha

vardır. Bunlar, iyi niyet, zekâ ve bilgidir. İşini bilen danışman hoca, öğrencisinin kapasitesini bilir ona göre iyi bir konu belirler ve iyi bir çalışma projesi onaylar. Çalışkan ve yaptığı işin idealini benimseyen öğrenci de zeki ve becerikli olursa her zaman başarılı bir tez ortaya çıkar. Eğer torpilci hocanın değersiz öğrencisi olursa bu durumda danışman hoca ve öğrenci birlikte ağızlarıyla kuş tutsalar hiçbir zaman başarılı bir tez ortaya koyamazlar. Bu işin eskisi ve yenisi yoktur. Bu iş için gerekli olan akıl, metodoloji ve bilgiyi sentezleyebilme yeteneği kimde varsa o bu işlerde başarılı olur. Son olarak bu konuyla ilgili kanaatimi soracak olursanız derim ki, geçmişte bu işin ideal olarak hak edilme oranı daha yüksekti. Günümüzde ise bu duruma uygunluk yüzdesi daha da azaldı. Eskilerin “emaneti ehline verme” prensibinden uzaklaştıkça kalite de doğal olarak düşmüştür. Şimdi ortalıkta namazsız hocalar ve onların yağcı öğrencileri aldı başını gidiyor. Hâlbuki Kur’an, mümin insanın tanımını ve standardını açıklamıştır. Bu tanım ve standarda, başka ifadeyle bir bakıma Kur’an frekansına uymayan kimselere, Kur’an açılmaz ve hikmetinden hediye vermez.

[Soru] = 35. *Türkiye’de yapılan dindarlık ölçme çalışmaları konusunda yerli ölçek denemelerini nasıl değerlendiriyorsunuz? Yeterli mi? Niçin? Neler yapılabilir?*

Bu konuda çok fazla teknik bilgi sahibi değilim. Ancak “dindarlık” ölçümü konusu, bu alanda çalışmaya başladığımdan bugüne bana hep yüzeysel gelmiştir. Ben bu ölçümleri pek de sağlıklı bulmuyorum. Sebepini söyleyeyim: Peygamber efendimiz (as) “takva kalptedir,” buyuruyor. Yâni gerçek dindarlık görünmez. Çünkü zarf, mazrufunu gizler. Hak ve gerçek bir ilim, doğru bir hadis ve ayetle çatışmaya girmez. Burada sayıp dökemeyeceğim kadar bilimsel veriler ile İslâm çelişkiye girdi ama sonunda hepsi evrim teorisi gibi çöplüğe gitti. Test ve anketlerle yapılan hiçbir dindarlık ölçümü, yüzde yüz sağlıklı sonuç vermez. Ayet kelimesinin onlarca anlamından biri de “ilmi gerçek, hakikat” demektir. Cahiller ve zalimler için ayetlerin hiçbir kıymeti yoktur. Ama sabırlı, şükürlü, bilgili, ahlaklı, düşünen, mümin ve ihlaslı insanlar için ayetlerin değeri çok yüksektir. Bir de dindar görünümlü ve gerçekten de kendini dindar zanneden öyle insanlar da vardır ki, onların çoğu sapkın zalimlerdir. İşte bu noktada sizin yapacağınız dindarlık testleri ve anketleri bu derin yanlışı bulamazlar. Sapkın dindarlığı, ilk tespit eden Kur’an ve hadislerdir. Gerçek dindarlığın sentezi içinde akıl, ilim, iyi niyet, doğruluk, takva, adalet ve cesaret gibi değerler vardır. Bunlardan sadece akıl ve ilim kısmen test edilebilir. Ancak bunlara dayalı diğer değerler ise mülâkat, yapay test veya anketlerde görünmez. Kişinin gerçek ve doğal davranışlarında görülebilir. Bütün münafıklar, karşısındakilere ellerinden gelse 24

saat rol yapabilirler. Onlar, rol yapmaktan yorulunca ister-istemez doğal davranış moduna geçerler. İşte o zaman makyajı silinmiş artist gibi gerçek dindar yüzleri görünebilir.

[Soru] = 36. *Türkiye’de din psikologları genellikle teoloji/ilahiyat lisanslı oluyor. Bazen psikoloji ve/veya pdr lisanslı din psikologları da yetişiyor. Alan uzmanlığı bağlamında aralarındaki yeterlilik düzeylerinin farklılığı konusunda neler söylemek istersiniz?*

Akademisyen olarak çalıştığım yıllarda ben her eğitim-öğretim döneminde şu sözlerle derse başladım. “Siz buraya, akademik bir ortamda dininizi öğrenmeye geldiniz. Öncelik sırasına göre, önce niyetinizi sağlamlaştırın. Birincisi, ben dinimi öğrenip onu hayatımda uygulayacağım. İkincisi, din hususunda insanları bilgilendirip onların bu alandaki sorunlarını çözmesinde yardımcı olacağım. Üçüncüsü de, geçimimi sağlayacak başka bir işim olmazsa ilâhiyatçı kimliğimle çalışıp geçineceğim, deyin. Bundan başka bir niyetiniz varsa veya sırf geçinmek için bir mesleğim olsun diye buradaysanız, sizin Allah katında hiçbir değeriniz olamaz,” derdim. Ben fakülteden mezun olurken mezuniyet komitesi tek bir soru sordu: “Eğer ilâhiyatçı olmasaydınız ne iş yapardınız?” Ben de dedim ki: “Allah’ın razı olacağı her işte çalışırdım.” Herkesin cevabı, mezuniyet albümümüze yazılıdır.

İslam’da dindarlık ve dini bilgi sadece ilahiyatçılara özgü bir durum değildir. Kendini yeterli ve istekli gören herkese kapısı açıktır. Bundan 20-25 yıl önce bir psikiyatri asistanı ziyaretime geldi. Baktım çok hevesli ve din psikolojisinden lisansüstü düzeyde çalışmak istiyor. Dönemin dekanını ikna ettim ve kendisine tavsiye ettiğim kitapları sınav gününe kadar okumasını söyledim. Sınav günü geldi ve bu psikiyatri alanından gelen öğrencimiz yazılı aşamayı geçti ve jüri üyesi olan dekana “buyurun sorun,” dedim. Meslekten olmayan dekan, diğer öğrencilere sorduğumuz soruların benzerini veya kendince daha da zorunu soruyordu. Sonuçta en yüksek puanı psikiyatrist asistana verdik. Fakat tez aşamasında tayini çıktı. Doçent olunca aftan yararlanıp teze başlayacağı sırada hacca gitti. Dönünce de müracaat süresi kapandı. Şimdi dünya çapında bir psikiyatri profesörü olarak mesleğini sürdürüyor. Benden aldığı dersleri de unutamadığını söylüyor. Bizimkiler için orijinalitesi olmayan derslerin bir önemi yok. Çünkü doğal olarak alana yakınlık bıkkınlığa, bıkkınlık da ilgisizliğe sebep olur.

[Soru] = 37. *Türkiye’deki din psikolojisi çalışmalarında cinsiyet faktörü göz önüne alındığında, bu alanda çalışan bayanlar mı yoksa erkekler mi daha fazladır? Niçin?*

Şimdilerde yeni moda bayanların alandaki etkisi ve sayısı artıyor. Bu durum iyi değil. Eğer bu iş, kalite ve ehliyete göre oluyorsa bence hiçbir sakıncası yok. Fakat etrafında hurilerin dolaşmasını isteyen erkekçe kaprisli hocaların arzuları, o mekânda ilimin ve bilimin tükendiğini gösterir. Ankara ilahiyatta lisans öğrencisiyken Feyziye Abdullah Tansel isminde bir Türk Dili ve Edebiyatı hocamız vardı. Hiç bir değerli erkek ve hanım hocamız, onun kadar kendi mesleğinin kalitesinde üstün bir yeterliğe ve değere sahip değildi. Hz. Meryem anamız, Kur'ân'ın ifade-siyle en üstün kadın olduğu yetmiyormuş gibi şu anda dünyadaki bütün erkeklerden de üstündür. Bu hatırlatmayı, sadece kadın düşmanlığı yapıyorum gibi anlaşılmasın diye yapıyorum.

[Soru] = 38. *Değerli hocam, Türk din psikolojisi çalışmalarında uzun yıllar nicel araştırmalar yapıldı. Bizim kuşak ve bizden önceki kuşaklar, hep bu metodolojiyle yetiştik. Fakat son dönem Türk din psikolojisi araştırmalarında nicel desenden nitel desene doğru belirgin bir yönelim var. Bu metodolojik paradigma değişimini nasıl yorumluyorsunuz?*

Nicelik her konuda önceliklidir. Konunun kaynağı ve değeriyle ilgilidir. Ortada bir konu ve nicelik varsa arkasından onun niteliği veya olgunluğu söz konusu olabilir. Yoksa nitelik ortada kalır. Bir grup adamın ortak bir metodolojide anlaşmasıyla ortaya çıkan paradigma süreci, hep aynı çizgide devam etmez. Geleceğin akademik şartları yeni metodolojileri ve paradigmaları gerektirir. Ama metotlar ne olursa olsun araştırma sonucunda yeni bilimsel veriler elde edilmelidir, diye düşünüyorum.

[Soru] = 39. *Ayrıca din psikologları akademik çalışmalarında teorik ve ampirik çalışma dengesini nasıl kurmalıdırlar? Hiç ampirik çalışma yapmayan din psikoloğu meslektaşlarımız olduğu gibi hiç teorik çalışma yapmayan din psikologlarımız da var. Bu konudaki dengeyi nasıl sağlamak gerekiyor?*

Sosyolojide deneyden daha çok bir olay ortaya çıktığında gözlemler veya olayı yaşayanların doğrudan anlatımıyla inceleme yapılabilir. Psikolojide deney yapılırsa da özellikle dini psikolojide bu oldukça zordur. Gereğini önceden yazdığım gibi insanların dini hayatlarını rol model üzerinden inceleyemeyiz. Ancak onların ciddi ve samimi davranışlarını gözlemleyebiliriz. Ben 30 yıl önce hastane ve hapishanelerde gözlemler yaptım. Hastalarla konuştum ve onları teselli ettim hatta rukye yaparak onlara okudum. Gözlemlerimi yazdım ve anlattım. Hastane yöntemi ayakaltında dolaşmamı istemediği için o çalışmalarım yarım kaldı. Hapishanede başta müdür olmak üzere gardiyanlar ve tutuklu mahkûmlar çok memnun kaldılar. Onlara dini ve imanı anlattım. İstedikleri fetvalara

cevap verdim. Sonuç olarak bu çalışmalarımı sorunuza bağlayacak olursam din psikolojisinde ampirik ve teorik ardışık giderler. Ama önde yürüyen teoriktir.

[Soru] = 40. *Sayın hocam, din psikoloğu Ok'un (2006) değerlendirmesine göre; Türkiye'de din psikolojisi alanında yapılan çalışmalarda, bu ülkenin kültürüne özgü ya da bu kültürde yapılan ampirik çalışmalardan yola çıkarak geliştirilmiş veya yaygınlık kazanmış bir psikoloji ekolünün ya da kuramının varlığından söz etmek henüz erken gözükmektedir. Çalışmalar daha çok Kuzey Amerika ve Batı Avrupa (Hristiyan) geleneğinde geliştirilenlerin İslami ortamdaki bir tekrarı, test edilmesi, ya da onlara yapılan katkılardan ibaret olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda Türk din psikolojisi çalışmalarındaki 'ekolleşme' ve Türkiye'deki ekolleşmeyle ilişkili 'hoca' faktörü konusunda neler söylemek istersiniz?*

İslam hukukunda dördüncü delil 'kıyas-ı fukaha/İslam bilginlerinin kıyaslaması' olduğu için hiçbir müçtehit, başka bir meslektaşını taklit etmez. Her müçtehidin kendi içtihadıyla eylemde bulunması dini bir gerekliliktir. Ben bu görüşü, her bilim alanı ve adamı için çok uygun buluyorum. Çünkü ben de kendine özgü bir kişiliğim. Bu din psikolojisi alanında hep olaylara Kur'an penceresinden bakmaya çalıştığım için yıllarca yalnız kaldım. Ben Sayın Ok'un söylediklerine kısmen katılıyorum.

Dalmayı bilenler için Kur'an bir denizdir. Bununla ilgili daha önceki sorularınızda epeyce bir şeyler söyledim. Kur'an, bilimin odak noktasında yerini almalıdır. Çünkü bütün bilimler, ister-istemez onun tefsirine yardım eder. Geleneksel eğitim alan din bilginleri, eserlerini böyle ortaya koymuşlardı. Önceden arz ettiğim gibi Kur'an, öğrencilerini kendi kurallarına uymadan kabul etmez. Yâni bunu bir örnekle özetlersek, "inek vermez, dana emmez" olur. Allah, ilmiyle yaşamayana yeni ilim vermez. Bilgiyle eylemde bulunana öğrenciliğe kabul eder. Unutmayalım ki, Kur'an'ın en has ve en üstün öğrencisi İslam peygamberi Hz. Muhammed'dir.

[Soru] = 41. *Bu dönemde (2010 yılından bu yana) yeni ilahiyat fakültelerine bağlı olarak açılan din psikolojisi bilim dalındaki lisansüstü programlarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Yeni açılan bu programlar, din psikolojisi alanında kaliteli bir lisansüstü eğitim için nelere dikkat etmelidirler?*

Bu sorunuzun cevabını yukarıda kısmen vermeye çalıştım. Ben 2012 yılının Nisan ayında emekli olunca sonraki din psikolojisi koordinasyon toplantılarının hepsine katılamadım. Son durumlar hakkında bilgim de yok. Ama soruyu da görmezden gelmeden genelleme bir cevap vermek isterim. Din deyince akla hemen İslam gelir. İslami psikoloji deyince de akla Kur'an ve hadis gelir. Din psikolojisi denince, önce dini

bilmeyi, sonra da seküler bilimsel verilerden yararlanmayı bilmek gerekir. Bu ihtiyacı oluşturan alt yapıya gelince, bunlar akıl, iyi niyet ve samimiyet, takva, cömertlik, cesaret ve adâlet duygusudur.

[Soru] = 42. *Son dönemde giderek yıldıza parlayan din psikolojisinin klinik saba uygulaması olarak da konumlandırılabilir olan manevi danışmanlık ve rehberlik –(mdr) alanıyla ilgili düşünceleriniz nelerdir? Bu bağlamda alanın Türkiye’deki geleceğini nasıl görüyorsunuz?*

Az önce de söylediğim gibi bu konudaki ilk örnek uygulamayı ben 30 yıl önce hastane ve hapisane deneyiyle yapmıştım. O zaman nereye gittiysem hep elim boş dönmüştüm. Ve gelecekte böyle hizmetin olacağını öğrencilerime hep söylemişim. Çünkü konuyla ilgili İslam peygamberi Hz. Muhammed’in (sav) uygulamasını, doktoramı yaparken İbn Hişâm’ın Siyer’inde okumuştum. Din psikolojisinin gelecekte teoride hapis kalacağını sanmıyorum. Türkiye’deki mdr uygulamalarının ise pdr’den daha ileri düzeyde hizmet vereceğine inanıyorum. Ancak mdr alanında kaliteli yani iyi niyetli, akıllı, bilgili ve inançlı uzman elemana ihtiyaç var. Efendimiz, ilk telkin ve terapi diyebileceğimiz rukyeyi uygulamalı olarak ashabına öğretmiş. Yıllar önce Barnaba İncili’nde de okumuştum. Hz. İsa’da (as) havarilerine telkin ve rukyeyi öğretmiştir. Bazı havariler, gittikleri yerlerdeki hastaları iyileştiriyorlar. Ben de kendi kişisel bazı denemelerimde bu konuda olumlu sonuçlar almıştım.

[Soru] = 43. *Bir önceki soruyla bağlantılı olarak Türkiye’de hızla manevi danışmanlık ve rehberlik alanında tezli ve tezsiz yüksek lisans programları açılmaktadır. Sanki din eğitimcileri de bu alanda var olmak istemektedirler. Özel alan yeterliliği bağlamında bu alanda nasıl bir akademik eğitim verilmelidir? Din eğitimcilerinin bu alandaki yeri ne olmalıdır?*

Allah’ın bilmesiyle, görmesiyle ve işitmesiyle kulunun her işinde yanında olduğu gibi gerçek dindar bir bilim adamının da içinde yaşadığı toplumun her kademesinde onlarla beraber bulunması, insan karakterini bilen birisi olarak, onlara dini gerçekleri anlatması gerekir, diye düşünüyorum. Bu durum, peygamber efendimizin tebliğ metodundan bir modeldir. Eğitim, sadece akademik ortamda verilmez. Kişilerin en fazla etkilendiği her ortamda verilir veya alınır. Aile içinde, çevre ortamında ve okul başta olmak üzere, camide, yemekte, sohbette ve gezide de verilebilir. Çünkü peygamber efendimiz (sav) her ortamı, eğitim konusunda fırsata çevirirdi. Ve hayatına baktığımızda kırk çeşit eğitim ve öğretim modeli uyguladığını görüyoruz.

“*Araştırmacı*: Benim açımdan yaptığımız röportaj oldukça keyifli geçiyor. Umarım sizin için de öyledir. O halde kaldığımız yerden devam ediyoruz.”

(iii) –*Türk din psikolojisinin geleceği*:

[Soru] = 44. *Değerli hocam, geleceğe bir projeksiyon tutmak gerekirse Türk din psikolojisinin bu aşamadan sonra gideceği ve gitmesi gerektiği yön neresi olmalıdır? Niçin?*

Bu sorunuzun cevabını, bir bakıma yukarıdaki sorularınızı cevaplanırken vermiştim. Ancak, burada şunu da ekleyebilirim. Yenilik ve açılım olmazsa yerinde sayma olur. Neredeyse yüz yıla ulaştık bu alanda. Türk din psikolojisi, Batı taklidiyle yüze yüze karaya geldi. Bundan sonra artık yüzülecek deniz kalmadı. Yani evrenin ve insanın müthiş yaratılışı bilimsel olarak anlaşıldı. Evrimcilerin, “tesadüf Tanrıları” put çöplüğüne atıldı. Bundan sonra kim Kur’an’dan uzak durursa o kaybedecektir. Kim de Kur’an frekansına göre kendisini ayarlarsa o da kazanacaktır.

[Soru] = 45. *Sizce göre gelecekteki Türk din psikolojisi çalışmalarında hangi alanlarda öncelikli konular çalışılmalıdır? Niçin?*

İnsanların çoğu bilineni benimser ve ona uyar. Kabul edilmeyeni de sevmez. Çoğunluğu mutlu edecek, azınlığı kızdıracak bilimsel verilere sahip çıkmak gerekir. Örneğin; aile ve evliliğin korunması konusundaki çalışmalara öncelik verilmelidir. Anormal ilişkilerin özelde ve genelde zararları anlatılmalıdır. Bu bireysel özgürlük dedikleri şey yerin dibine batsın. Çoğunluğu huzursuz ve mutsuz eden ahlâksız azınlığın, büyük toplumdan izole edilmesi gerekir. İnsanlara ahlak dersi verilmez, ahlaklı yaşanarak örnek olunur. İbadet hayatı da buna benzer. İbadet psikolojini uygulamalı ve teorik olarak anlatmak sanırım çok faydalı olacaktır. İnsanların çoğu, her zaman hak ve gerçeğin peşinde olur. Onlar, hakkı ararken sahtekârların ellerine tutuşturduğu yanlışı, hak sanmasınlar diye bunlarla bilimsel anlamda mücadele etmek gerekir. Bunun adına da cihat denir.

Ben 1987 yılında evrimcilere karşı bunu kullandım. İstanbul’daki Atatürk Kültür Merkezi’nde, dinleyiciler benim okuduğum her paragrafı alkışlayınca, hasetçi bir tıp doktoru bana “siz genetik bilmediğiniz halde bu konuda nasıl konuşursunuz? Gidin, câmide vaaz verin,” dedi. Orada profesör tıpçılar da vardı. Ben de dedim ki: “Bana bak evrimci! Sen genetikten ne anlıyorsan bana soru sor. Bilemezsem hocalıktan istifa edeceğim. Ben de sana sorayım, bilemezsen doktorluktan istifa edecek misin?” deyince salon buz kesti ve evrimci cahil doktor, soru sormadığı ve cevap veremediği için sustu. O gün orada, Allah’ın dini, evrimcinin

görüşüne üstün gelmişti. Sempozyumu yöneten ve Ankara İlahiyat Fakültesi'nden din psikolojisi hocam psikiyatrist Prof. Dr. Recep Doksat Bey, sempozyumdan sonra bana ortak bir makale yazmayı teklif etmişti. Memnuniyetle kabul etmiştim. Ama hocamın ömrü yetmedi. Doksat hocam, 20 gün sonra öldü.

[Soru] = 46. *2014 yılında kurulan Din Psikolojisi Derneği'nin Türk din psikolojisi çalışmaları için gelecek vizyonu ve misyonu ne olmalıdır?*

Yukarıda da söylediğim gibi 3 şeyin sentezini yapması gerekir. Yani, ayet ve sahih hadis ile bilimi birleştirmek için çalışmalar yapılmalıdır. Normal insanlar, bu birleşimi seviyor ve alkışlıyorlar. Efendimiz, başlangıçta Kur'an okumanın faziletine atıf yaparken, sonradan ilim öğrenmenin faziletine vurgu yapmaya başladı. Sahabeden birisi, "Yâ Rasullallah! Sen, bizi Kur'an okumaya teşvik ederken şimdi de ilim diyorsun. Bunun hikmeti nedir?" diye sorunca, buyurdular ki "İlimsiz Kur'an neye yarar?" Ben de buna karşılık olarak güncel ifadeyle derim ki "Kur'an'sız bilim ne işe yarar? Allah'sız ilim olur mu?" Bu konuda pratik ve teorik paralel gitmelidir. Geçenlerde cahil bir ilahiyat profesörü televizyonda "İmam-ı Azam, aklıyla ve ilmiyle içtihat ediyordu. Biz de edebiliriz," deyince güldüm. Bu hoca, öncelikle 12 usul ilmini bilmeden, semavi düşünmeyi ve Allah için niyet etmeden içtihat yapılamayacağını bilmiyor. Bilemez, çünkü narsist ve hastalıklı bir kafayla düşünüyor.

"*Araştırmacı*. Benim açımdan yaptığımız röportaj oldukça keyifli geçiyor. Umarım sizin için de öyledir. O halde kaldığımız yerden devam ediyoruz."

(iv) – *Yeni nesil din psikologlarına öneriler:*

[Soru] = 47. *Sizce göre din psikolojisi alanında uzmanlık yapacak öğrencilerin ne gibi özelliklere ve donanıma sahip olması gerekir? Niçin?*

Ben ilim adamı olacak kişide her zaman şu 7 özellik olması gerekir, diye düşünürüm. Özellikle bunlardan 3 tanesi olmazsa asla olmaz. Akıl, bilgi ve doğruluk. Ayrıca bunlara ek diğer özellikler ise takva, cesaret, cömertlik ve adalettir. Bizim alanda çalışacak genç din psikologlarında da bu özelliklerin mutlaka olması gerekir.

[Soru] = 48. *Türk din psikolojisi araştırmalarında atölye çalışmaları tarzındaki akademik ürünlerin oranının oldukça az olduğunu görüyoruz. Bundan sonraki süreçte atölye çalışmalarının artması için yeni nesil din psikologlarına önerileriniz nelerdir?*

Bir konu etrafında oluşan ortak akıl ve bilgiyle o konunun sentezi kolaylaşır. Daha faydalı ve kaliteli bir ürün elde edilir. Araştırma süreci

kısalır ve daha fazla referans elde edilir. Herkes ortak amaca yardımcı olunca hasetlik-fesatlık işleri de olmaz. Başarılan eser, tek tek herkesin malıdır artık, ama bir kişinin mülkü değildir. Atölye çalışmaları bu açıdan önemlidir. Ekibin ortak aklı, tek kişinin aklı gibi olur. Bilginin tamamı, bir kişinin bilgisi gibidir. Tartışılan ve eleştirilen konu budanarak daha da güzelleşir, hata oranı düşük daha güzel bir eser ortaya çıkar. Ancak ortak çalışmanın da kendi içinde bazı sıkıntıları vardır. Bu sıkıntıları aşabilmenin önündeki en büyük güç ise ekibin her aşamada iyi niyetini ve sadakatini korumasıdır. En zayıf yönü ise ekiptekilerin narsist tutum ve davranış içine girmeleridir.

[Soru] = 49. *Peki, hocam din psikolojisi alanında çalışmaya yeni başlayan genç kuşak akademisyen din psikologlarına veya çalışmayı düşünen potansiyel araştırmacılara önerileriniz nelerdir?*

Allah katında gerçekten samimi değilseniz sadece din psikolojisi ile insanlara hizmet edemezsiniz. Boşuna uğraşmayın ey gençler! Çünkü Kur'an'dan yararlanamazsınız. Kur'an, samimi olmayanlara kendini açmaz. Başka bir ifadeyle, bilgisiyle eylemde bulunmayanların bilgisi, sahibini günaha sokar. Allah bilgisiyle eylemde bulunanın ilmini ve kavrayışını artırır. Nice bilim adamı geçinen ünvanlı adamlar gördüm ki, değil sıradan bir mümin, elbise giydirilmiş bostan korkuluğu gibi duyarsızdılar. Ama etrafına topladığı kızılı erkekli gençlere esprili ifadelerle hava atmaya çok iyi yaptılar. Sonuç olarak gençlere diyorum ki “ben böyle biri olmam, ciddi bilim adamı olurum,” diyen buyursun.

[Soru] = 50. *Sayın hocam son olarak Türk din psikolojisi çalışmaları üzerine kişisel düşüncelerinize yer verdiğimiz bu röportajla ilgili düşünceleriniz nelerdir?*

Evet, bana göre hayırlı ve güzel bir röportaj oldu. Sizin bu çalışmanız aracılığıyla din psikolojisi alanında çalışacak olan genç arkadaşlara, 50 yıllık tecrübemi kısmen özetle anlatma fırsatı buldum. Size de bu fırsatı verdiğiniz için teşekkür ediyorum. Birlikte iyi bir iş yapmışsak ne mutlu bize diyelim. İnsanların hayırlısı, insanlara faydalı olan kimsedir. Hayırlı ve güzel sözler zikirdir. Kişinin olgunluk derecesi, söylediği sözlerinin içinde gizlidir.

“*Araştırmacı*: Saygıdeğer hocam, röportajımıza katılma zahmetinde bulunduğunuz için şahsım ve tüm din psikoloğu meslektaşlarım adına size çok teşekkür eder, emeklilik yaşamınızda sağlık ve mutluluklar dilerim.”

S o n u ç

Bilimler sınıflandırmasındaki klasik yaklaşım dikkate alındığında, ister sosyal bilimler olsun isterse fen bilimleri olsun bir uzmanlık alanı olarak insan üretimi her bilim dalı, ilgili saha ‘aktörleri / akademisyenleri / araştırmacıları’ tarafından yapılmaktadır. Bu sebeple akademik bir ‘ürün/çıktı’ olarak yapılan bilimsel araştırmalar ve bunları içeren yayınların kalitesi, kuşkusuz ki alan aktörünün sahadaki alan uzmanlık kalitesiyle doğrudan ilişkili olgusal bir durumdur. Bu bağlamda akademik dünyadaki diğer bilim dallarında olduğu gibi din psikolojisi üzerine de bilimsel üretimin yapıldığı üniversitelerde görevli tüm akademik personel ‘öğretim elemanı / academic staff’ olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla öğretim elemanı kavramı, “profesör, doçent, dr. öğretim üyesi, öğretim görevlisi, araştırma görevlisi, uzman, çevirmen” gibi akademik personeli kapsamaktadır.

Türk üniversitelerindeki din psikolojisi anabilim dallarında çalışan öğretim üyeleri ise yükseköğretim kurumlarında ‘profesör, doçent veya (eski adıyla) yardımcı doçent / (yeni adıyla) dr. öğretim üyesi’ unvanlarıyla din psikolojisi alanındaki bilimsel araştırmalarını yürütmektedirler (bkz. Karakütük, 2001: 11-12; ayrıca krş. Varış, 1973: 19-30). Sırasıyla Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü, Harran Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesi’nde çeşitli unvanlarda öğretim üyesi statüsünde 37 yıl akademik çalışmalar yapan Türk din psikolojisinde akademisyen bir din psikoloğu olarak Abdülkadir Etöz (1945-2012) üzerine yapılan bu çalışmada, adı geçen din psikoloğunun akademik çalışmalarının yanı sıra kendisiyle yapılan bir röportaja da yer verilmiştir.

Abdülkadir Etöz (1945-2012) üzerine yapılan biyografik içerikli bu araştırmada sonuç olarak;

(i)-*Akademik hayatı*: Etöz’ün 12 yaşında ilköğrenimini tamamladığı; 18 yaşında Kayseri Develi Lisesi’nden mezun olarak ortaöğrenimini bitirdiği; 25 yaşında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun olarak yükseköğrenimini tamamlayıp Aydın ilinde 5 yıl öğretmenlik yaptığı; 30 yaşında Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü’nde dinler tarihi ve din sosyolojisi öğretim üyesi olarak akademik çalışma yaşamına başladığı; 44 yaşında Selçuk Üniversitesi’nden din psikolojisi ‘bilim doktoru’, 48 yaşında ‘yardımcı doçent’ unvanlarını aldı; son olarak da Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde öğretim üyesi olarak çalışırken 67 yaşında yaş sınırlamasından emekli olduğu; dolayısıyla toplamda 37 yıl Erciyes, Harran ve Necmettin Erbakan Üniversitelerinde akademisyenlik yaptığı; kısaca, 27.07.1970 – 15.04.2012 tarihleri arasında öğret-

men olarak başladığı meslek yaşamına akademik kariyer anlamında Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü'nde 'Dinler Tarihi ve Din Sosyolojisi öğretim üyesi' olarak başlayan Etöz, 2 yıl Harran Üniversitesi'nde de görev yaparak bu akademik kariyer yaşamını Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Din Psikolojisi Anabilim Dalı 'öğretim üyesi' olarak tamamladığı;

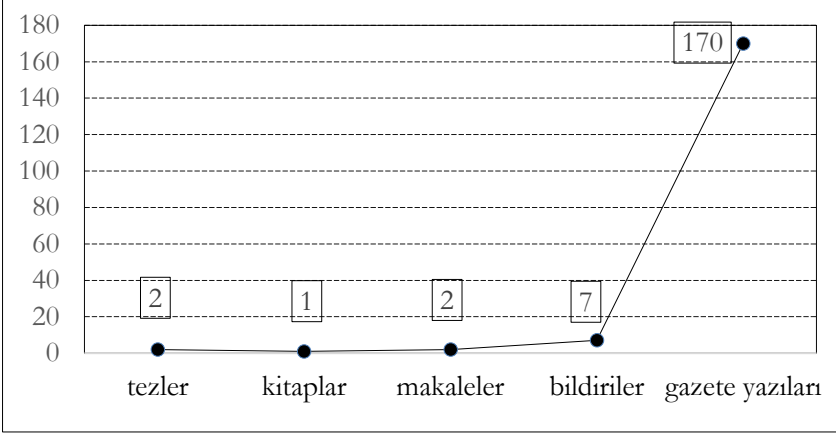
(ii)-*Özel ilgi alanları*: '(i) çocuk ve gençlerin inanç ve ibadet gelişimi, (ii) ibadet ve değer ilişkisi, (iii) kişilik ve hidayet ilişkisi, (iv) tasavvuf psikolojisi, (v) dinsel içerikli parapsikoloji ve (vi) dinsel içerikli metafizik' gibi özel ilgi alanları (n=6) olduğu;

(iii)-*Türk din psikolojisi tarihindeki bağlamsal konumu*: Din psikolojisinin tanınması sürecini kapsayan ilk dönemdeki [1949-1979] Türk din psikolojisi kurucularının yetiştirdikleri çekirdek kadro araştırmacılardan oluşan ikinci nesil din psikologlarının yer aldığı orijinal literatürün anlaşılması sürecini kapsayan ikinci dönem [1980-1999] içerisinde değerlendirilebileceği; bunun yanı sıra İslam teolojisi olarak da betimlenebilecek olan kelam ağırlıklı otantik bir İslami psikoloji çizgisini bilinçli biçimde sürdürmek istediği;

(iv)-*Akademik çalışmaları / eserleri*: Etöz'ün akademik çalışmalarına bakıldığında ise (a)-*tezleri*: (1970-1989)-yüksek lisans tezinin olmadığı; buna karşın lisans ve doktora tezine (n=2) sahip olduğu; (b)-*kitapları*: (2008)-Din psikolojisi alanında basılmış kitabı (n=1) olduğu; (c)-*makaleleri*: (1987-1990)-Ulusal ve uluslararası dergilerde bilimsel makalelerinin (n=2) yayınlandığı; (d)-*bildirileri*: (1987-2014)-Çeşitli ulusal sempozyumlarda bildiriler (n=7) sunduğu; (e)-*gazete yazıları* (tarihsiz)-Alanla ilişkili önemli sayıda ulusal gazete yazıları (n=170) olduğu saptanmıştır (bkz. Grafik-1). Toplam olarak azımsanmayacak düzeyde (n=182) çalışmaları / eserleri bulunan Etöz'ün yayınlarının ürün çeşitliliğine göre bakıldığında ise en çok gazete yazılarının (n=170) olduğu, bunu da sırasıyla bildirilerinin (n=7) izlediği görülmüştür (akademik ürün kapakları ve ilk sayfaları için bkz. Ek-3 & Ek-4).

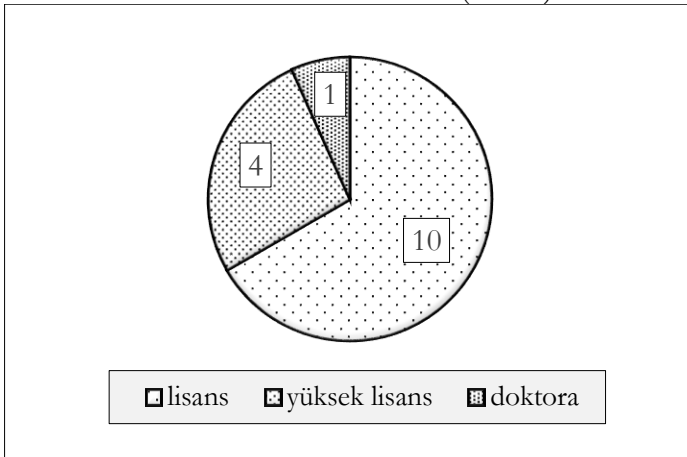
Grafik-1:

Etöz'ün akademik ürünleri-(çalışmalar/eserler)

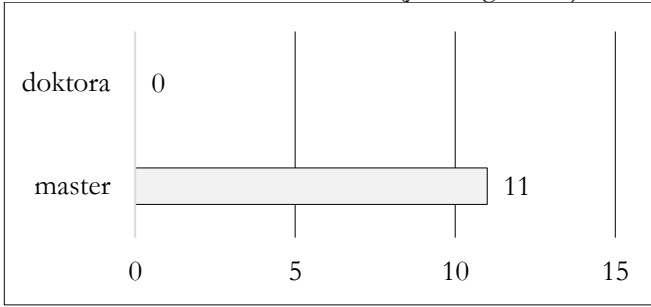
(v)- *Lisans ve lisansüstü dersleri*: Etöz'ün öğretim üyeliği boyunca verdiği derslere bakıldığında (a)- *lisans dersleri*: Lisans düzeyinde uzmanlık alanı başta olmak üzere ilgili yan alanları da kapsayan zorunlu (n=8) ve pedagojik formasyon paketinde yer alan bazı dersleri (n=2) de verdiği; (b)- (*lisansüstü*) - *yüksek lisans ve doktora dersleri*: Lisans üstü düzeyde verdiği derslere bakıldığında ise yüksek lisans ve doktora düzeyinde çeşitli içeriklere sahip seçmeli dersler (yüksek lisans - n=4; doktora - n=1) verdiği saptanmıştır (bkz. Grafik-2). Dolayısıyla elde edilen bu nitel ve nicel verilere göre hem lisans hem de lisansüstü düzeyde (n=15) dersler veren Etöz'ün akademik ürün çeşitliliğine göre bakıldığında en çok lisans düzeyinde (n=10) dersler verdiği, bunu sırasıyla yüksek lisans (n=4) ve doktora (n=1) derslerinin takip ettiği saptanmıştır.

Grafik-2:
Etöz'ün akademik ürünleri-(dersler)

(vi)-*Yönettiği lisansüstü tezleri*: Son olarak Etöz'ün öğretim üyeliği boyunca yönettiği lisansüstü tezlere bakıldığında ise çok sayıda yüksek lisans (n=11; 1996-2010) tezi yönettiği ancak hiç doktora tezi yönetmediği saptanmıştır (bkz. Grafik-3). Elde edilen bu resmi kayıtlara göre sadece yüksek lisans düzeyinde (n=11) tezler yöneten Etöz'ün ilk yüksek lisans tez öğrencisinin Eyüp Aksoy (1996), son yüksek lisans tez öğrencilerinin ise Garip Demirel, Halil İbrahim Coşar ve Ümmü Gülsüm Demiröz (2010) olduğu; akademik ürün çeşitliliğine göre bakıldığında sadece yüksek lisans tezleri (n=11) yönettiği tespit edilmiştir.

Grafik-3:
Etöz'ün akademik ürünleri-(yönettiği tezler)

Öte yandan bu makalede, Etöz'ün Türk din psikolojisi çalışmaları üzerine kişisel düşüncelerini içeren röportaj kayıtlarına da yer verilmiştir. Bu kapsamda araştırmacı tarafından röportaj soruları ve cevapları, “(i) özel ve akademik yaşam (n=22), (ii) Türk din psikolojisinin güncel durumu ve sorunları (n=21), (iii) Türk din psikolojisinin geleceği (n=3); (iv) yeni nesil din psikologlarına öneriler (n=4)” başlıklı alt temalara göre düzenlenerek verilmiştir. Bu araştırmada kullanılan röportaj sorularına (n=50) verilen cevaplar incelendiğinde alana ilişkin önemli öznel ve otantik analizler yapıldığı tespit edilmiştir (röportaj soruları için bkz. Ek-2). Bunun yanı sıra Etöz'ün sınırlı sayıda da olsa edebiyat ürünlerinin (n=3) olduğu görülmüştür (bkz. Ek-5).

Din psikolojisi bilim dalında bir alan aktörü olarak akademisyen din psikoloğu Abdülkadir Etöz üzerine biyografik içerikli elde edilen nicel ve nitel verilerin yer aldığı bu makalede son olarak, Türk din psikolojisi alanında uzun yıllar akademik çalışmalar yaparak emekli olan akademisyen din psikologlarının hayatlarını ve bilimsel çalışmalarını konu edinen biyografik çalışmaların yapılması önerilebilir.

Kaynaklar

Alkan, E. (2010). Prof. Dr. Mustafa Tahrallı: Biyografik ve bibliyografik bir değini. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 25, 9-19.

Armaner, N. (1953). İnanç ve hareket bütünlüğü bakımından din terbiyesi. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.

Durmuş, A. (2003). Türk din eğitiminde öncü bir isim: Beyza Bilgin. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 145-167.

Egemen, B. Z. (1952). *Din psikolojisi: Saba, kaynak ve metot üzerine bir deneme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Etöz, A. (2020). Özgeçmiři-(Yrd. Doç. Dr.). (<http://www.ilahiyat.erbakan.edu.tr>). (Erişim: Ocak 2020).

Güvercin, G. (2015). Biyografik araştırmalar ve biyografik anlatı görüşmesi. (içinde) *Nitel araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımlar*. (ss. 172-184). [ed. F. N. Seggie & Y. Bayyurt]. Ankara: Anı Yayıncılık.

Hökekleli, H. (1993). *Din psikolojisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Karakütük, K. (2001). *Öğretim üyesi ve bilim insanı yetiştirme: Lisansüstü öğretimin planlaması*. (2. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar-ilkeler-teknikler*. (31. baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

Koç, M. (2010). Türk din psikologları (1949-2010) üzerine biyografik bir araştırma—I. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 187-210.

Koç, M. (2011a). Türk din psikologları (1949-2010) üzerine biyografik bir araştırma—II. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, 227-246.

Koç, M. (2011b). Türk din psikologları (1949-2010) üzerine biyografik bir araştırma—III. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36, 265-285.

Koç, M. (2012). Psychology of religion in Turkey (1949–2012): An overview. *Archive for the Psychology of Religion (Special Issue: Psychology of Religion in Turkey)*, 34 (3), 327-340.

Koç, M. (2015). Türkiye’de din psikolojisi çalışmaları (1949–2013) üzerine genel bir bakış. *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 301-330.

Koç, M. (2018a). Türk din psikolojisinde öncü bir isim: Neda Armaner üzerine biyografik bir araştırma. *Bilimnâme Dergisi*, 36 (2), 213-259.

Koç, M. (2018b). Türk din psikolojisinde öncü bir isim: Hayati Hökekleli üzerine biyografik bir araştırma. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, 65-126.

Ok, Ü. (2006). Türkiye’de din psikolojisi: Neredeyiz ve nereye gidebiliriz? *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19 (3), 441-456.

Pazarlı, O. (1968). *Din psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Roberts, B. (2002). *Biographical research*. Londra: Open University Press.

Rosenthal, G. (2004). Biographical research. (içinde) *Qualitative research practice*. (ss. 48-65). [ed. C. Seale ve ark.]. Londra: Sage.

Ulusal tez merkezi (<https://tez.yok.gov.tr>). (Erişim: Ocak 2020).

Varış, F. (1973). *Türkiye’de lisans-üstü eğitim: Sosyal bilimler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

Yavuz, K. (1987). *Psikanalizde ilk dinî gelişmelerin değeri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.

Yavuz, K. (1994). “Din psikolojisi” maddesi. (içinde) *TDV İslam Ansiklopedisi-9*. [ed. B. Topaloğlu ve ark.], ss. 339-341. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ekler:

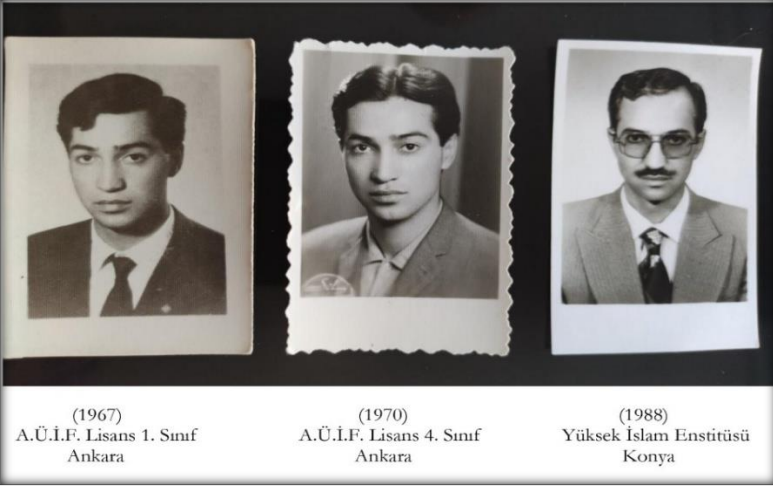
Ek-1:

Fotoğrafları

2017
(72 yaşında)

(2020)
Emeklilik sonrası
Konya

**Ek-3:
Kitapları**

Ek-4:
Makaleleri – (ilk sayfaları)

İSLÂM'DA KADININ ÖNEMİ ve YERİ

Yard. Doç. Dr. Abdülkadir ETÖZ
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

Her yönüyle İlahî bir sistem olan İslâm, insana, insan olduğu için değer verir. Kadını, köleyi, hizmetçiyi ve işçiyi -müslüman oldukları takdirde- efendileri ile kardeş ve hukuken eşit kabul eder. Evde veya iş yerinde, efendiye veya patrona O'nun talimatı şudur: "Sizin eliniz altındaki, sizin din kardeşlerinizdir. Yediklerinizden onlara yedirin, giydiklerinizden onlara giydirin. Taşıyamayacakları ağır yükü onlara yüklemeyin. Ağır iş teklif ettiğinizde onlara yardımcı olunuz..."¹

Buhari ve Müslim'in sahih senetle rivayet ettikleri bu hadise göre, İslâm'ın yalnız kadına değil, köleye² bile sınıf farkı gözetmeden iyi ve güzel davranmayı emrettiğini görüyoruz. İslâm'ın ve onun mukaddes kitabı Kur'an'ın yegâne mübelliği Hz. Muhammed (s.a.v), İslâm'da kadının yerini ve değerini en anlamlı bir biçimde şöyle açıklar: "Kadımlara hayır ve iyilik tavsiye edin (Onlarla güzel ve nazik ilişkiler kurarak geçinin). Zira kadın eğri (nazik) bir (kaburga) kemiğinden yaratılmıştır... Onu doğrultmağa kalkarsanız kırarsınız. Kendi haline bırakacak olursanız eğri kalır".³

¹ Buhârî, K. İman: 22 K. İtk:15; Müslim, K. İman: 40.

² Kölelik müessesesinin mucidi kadim (antik) çağların zalim -savaş suçlusu mütegalibedir. İslam dini, insanların her kötü alışkanlıkları gibi bunu da zaman içinde kaldırmaya matuf emir, tavsiye ve uygulamalı çalışmalarla tedricen yasaklamıştır.

³ Buhârî, K. Enbiya: 1, K. Nikah: 80; Müslim, Rada; 62.

4. Tebliğ

NEFİS TERBİYESİ İLE İLGİLİ BAZI AYETLER

Yard. Doç.Dr. Abdülkadir ETÖZ
Selçuk Ü. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi

TERBİYE'DE BAŞLANGIÇ KÖTÜLÜKTEN KORUNMAK

Cenab-ı Hak "Gû enfüseküm ve ehlüküm nârâ" (Kendinizi ve ehlinizi ateş azabından koruyun) buyuruyor. Bununla müminleri uyarıyor. (1) Ayrıca "Velâ tülğû bi eydiyeküm ile't-tehlûke" (Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız) ayeti ile (2) dikkatimizi çekiyor. Bu iki ve benzeri âyetler bir vazife ile korunmayı emreder. Bu vazifelerin başı imanla birlikte kötülüklerden sakınmaktır. Vermek için çalışmak, hakkın ikamesi ve adaletin yerine gelmesi için cihad etmek bizi tehlikelerden koruyacaktır.

Cocukta : Nefis terbiyesi çocukluktan başlar. Büyük mutasavvıf ve İslâm âlimi İmam Gazzâlî, çocuk terbiyesi için, konuşmaya başlayan bir çocuğa ilk öğretilecek şeyin, çocuk konuşmaya başlayınca ilk olarak "Allah" (c.c.) ismi celili ve kolay gelen esmasını sık sık çocuklara telkin ve tekrar ettirmeyi öğütler. Terbiye bir bütün olduğuna göre çocuklara, emsal arkadaşlarından daha süslü elbiseler ve daha lezzetli yemekler yedirmemeyi, çok yemeyi ayıp saymayı, hatta acıkınca ara-sıra katıksız ekmek yedirmeyi tavsiye eder.

Büyüklerde itaat ekzersizi : Perhizkârlık daha ziyade büyükler için geçerlidir. Orucun farziyeti nefis terbiyesi içindir. Bütün semâvî dinlerde oruç farzdır. (3) Bu farziyyet ile insan; aczini, fakrını ve ihtiyacını anlar. Kendi üzerinde Kâdir ve Râzık bir zât vardır. O'na itaat eder. "yeme" der, yemez. "ye" der, iftar eder. Bu ibadeti ile Mâlikî Hakîkî'ye tam itaat eder. Açlık ve susuzluk elemiyle emsâl musibetzedeleri daha iyi anlar. Onlara karşı şefkat ve merhameti galeyana gelir. Böylece hakikî ubudiyet lezzeti alır. Bu emre itaat olmasaydı mücerret aç kalmanın hiçbir anlamı olmazdı.

EVİRİM TESADÜFÜNE KARŞI MANTIK VE RUHCU GÖRÜŞ

Dr. Abdulkadir ETÖZ

Evrimin Doğusu :

Ortaçağ Avrupasındaki ilim düşmanlığı, hak nâmına bir haksızlıktı. Böylece kızgın inkarcılara pirim verilmiş, bir hatasına bedel, bin kefâret öder gibi maddenin dışında hiçbir şeye hayat hakkı tanımayan tantanalı pozitivistlere (1) kapı aralamış, materyalist doğmatikliğe (2) ve peşin hükümlülüğe zemin hazırlamıştır. (3) Değişik ilim ve usullerle didiklenen «Hayat Nazariyesi» (4) pozitivistlerin - bin gürültü ile - ileri sürdükleri kadar ilmen isbât edilememiştir. (5)

Yapılan binlerce mutasyon tecrübelerinde ve tabii olarak meydana gelen mutasyonlarda bir canlıdan başka bir canlı türün organı veya dokusu ortaya çıkmamıştır. (6) Eğer evrimleşme tesadüfen olsa bile birbirlerinin organlarını taşımaları gerekmez miydi? Meselâ, yüzgeçli kuşlara veya ayaklı balıklara aracı fosiller olarak rastlamalıydık.

Varlık, hayat ve ruh nazariyeleri hakikât itibârî ile ilimlerin özüdür. İnanç itibârî ile de inkâr, vehim ve îmanî tavırlar halinde bir kanaat meselesidir. Bu konuda materyalist düşünce ile ruhçu görüş arasında asırlar ve nesiller boyu sürüp gelen bir münakaşa vardır. (7) Popülerize edilen bu görüşlere göre, maddeciler tecrübe sahasına girmeyen herşeyi inkar ederken (8) ruhçu görüşde «görünenler, görülmeyen âlem üzerinde tenteneli bir perde ve yine görülemeyen âlem, bu âlemin bir boyutudur» der (9) «Madde - ölçü (kanun) ve rûh» terkibine karşı ayaklanan «madde - enerji ve tesadüf» terkihi birbiri ile çatışma halindedir. Daha açık bir ifade ile: İnanan bir bilimci nazarında madde ve canlı bir hikmete göre,

- (1) Balaban (M. Rahmi) : İlim - Ahlak - İmân Ank. 1969 «Psikoloji ve Tanrı-cılık» içinde, s. 77.
- (2) A.g.e., s. 77.
- (3) İzmirli (İ. Hakkı) : Yeni İlmî Kelam Ank. 1981, s. 251.
- (4) Cresson (André) : Filozofik sistemler, Trc. S. J. Becorana, İst. 1962, s. 68.
- (5) Bilim ve Teknik, C. 4, Sayı: 40.
- (6) Kroll (Paul) : The Plain Truth, vol: 51, no: 10, 1986, s. 23 - 26 içinde. Trc. İ. Gürbüzler.
- (7) Ülker (H. Ziya) : Tarihi maddeciliğe Reddiye: İst. 1951, s. 1 - 23.

Ek-5:
Edebiyat Ürünleri
(Şiir & Hikâye)

Yağmur-Vatan ve Orman

Malazgirt'ten bir kılıç sıyrıldı, Hilâl için,
Aktı Türk'ün yıldızı, oradan istiklâl için.
Kutludur Anadolu, nesillere emanet.
Orman, vatanın canı, ağaç dik, armağan et!
Ağzı açık, bayılmış, toprağına eğildi.
Yüzü tozla sarılmış, yelden eliyle sildi.
Biiznillah uç dedi, denizler uruç etti.
Buğulara arş dedi, “safta toplan marş!” dedi.
Perde çekti rüzgârlar, ak bulut karalandı.
Çekildi kara bayrak, her yerde dalgalandı.
Pak mavi göğün yüzü, tüllendi peçelendi.
Ağladı göğün gözü, billur billur elendi.
Yıldırımından nur saldı, yumdu gökçe gözünü,
Hıçkırıldı şimşeklerle boşaltırken özünü.
Bulutlar salkım saçak taranmağa başladı,
Yağmur yardı yamacı, etekleri taşıladı.
Ağlar gök için için, gözyaşı sicim sicim,
Aktı süngerlerinden rahmet denilen biçim.
Toprak ana ayıldı, kan verdi yamaç bağa.
Yavruları dağıldı, can verdi ağaç dağa.
Çimlendi, filizlendi, yeşillige bezendi.
Dallar tomurcuğuna, yaprağına özendi.
O tezgâhlar dokudu, yer çimlenip ot doldu.
Dağların omuzunda, cübbe oldu, kürk oldu.
Sarı, al-mor çiçekler, yeşile nakış oldu.
Tepeler koca demet, gözlere bakış oldu.
Her hayvan için orman, hem korunak, hem besi.
Ormanlar kışın kürkü, yazın yeşil cübbesi.
Yeşil hayat bestesi, tanyeli gibi sessiz.
Güftesini okuyor, kuşlar orda kafessiz.
Yeşil eller duada, maviliğe uzandı.
Dizildi tespih için dallar meyveye kandı.
Açıldı salkım saçak, fidanlar filizlendi.
Nurlandı pırl pırl, yapraklar temizlendi.
Fidanlar ağaç olup insan için soyundu,
Civanlar yiğit olup vatan için baş koydu.

Din için, bu toprakta kefensiz yatan için.
Bu dağlar orman olsun, kutlu bir vatan için,
Orman cana can katar, ağaç dik armağan et!
Kutludur vatan gibi nesillere emanet!
Yağmur semadan gelir, yerler bereketlenir.
Ormanla yeşillenir, o yere vatan denir.

Osmanlı Adaletine Hasret

Sadık, sâcid bu başlar! İzzetinden eğilmez.
Zirvelerde dolaşır, dünya için yenilmez.
İlim ile ameli, ihlas ile takvayı,
Şehâdetle cemeyley, ahiretle dünyayı.

Meydanda mansûr Yavuz! Niyet Selîm, yürek bir!
Adâletin sadâsı, yiğit dilinde tekbîr!
Hüdâ ezel bezminde necîb kılmıştı bizi.
Resûlü Ekrem'ine (sav) vekil kılmıştı bizi.

Memûr eyledi bizi, âmiren adâleti.
Yedi iklim âfâka hakkı tebliğ et dedi.
Âdem yasak ağaca, biz de düştük harama.
Hacâletle eğildi, başlar kalbî yarama.

Bilemedik ne oldu, koptu kanat dalımız.
Zehirlendi arımız, düştü petek balımız.
Âciz evlâd-ı iyâl, yalvardı gevurlara!
Feryât cevapsız kaldı, n'oldu vak'ayı Zağra?

Merhamet nedir bilmez ol düşmen-i bîdinden,
Lütfen inâyet ister, gahr alırdı hâinden.
Yandı mâbed kütübü, İslâm Bosna kan ağlar.
Bu ne alçak adâvet, nâmus, iffet târümâr!

Murâd'ım! Şehîd oldu. Osmanlı Adâleti!
Kadın erkek demedi, Sırp'ın Kosova katli.
Şimdi duâ, gözyaşı, yükseldi mazlum âhı!
Vakfedilen hizmetin, ney hâdimin günâhı?

Bir Hikâye: Kâmil Hocanın Yakutları

Üniversite hocalığından emekli olunca doğup büyüdüğü köyüne yerleşmek için döndü. Ondaki doğal çevre ve tabiat sevgisi bir aşk tutkusu gibiydi. Köye bir kilometre uzaktaki Salkaya tepesindeki ulu bir çam ağacı üzerinde yaptırdığı kulübesinde, tasarladığı bir kitabı, ömrünün hâsılasını yazmakla meşguldü. Onun için en değerli servet, orman ve kitapları idi. Tabiat sevgisiyle dolu dünyasını ve doğal çevrenin korunmasını, her vesileyle insanlara anlatmak istiyordu. Büyük yangından sonra köyünü terk etmiş ve bir daha da kimse onu görmemişti.

Aradan beş yıl geçmişti. Bir kış gecesi, "büyük oda" sohbetinde muhtar "muallim efendi! Emekli Kâmil hocanın hatırasından ve ondan dinleyip de yazdığın o güzel sözlerinden oku da dinleyelim," dedi. Öğretmen de, koynundan çıkardığı büyükçe bir not defterini açıp "muhterem Kâmil hoca ne diyorum bakın" diyerek aldığı notlarından okumaya başladı:

Doğrusu, ağaçsız bir tabiat, kel bir kafa gibi, nasıl bir eksiklik ise ilimsiz bir tefekkür de öylece bir eksiklik. İnsan, başı, saçı ve diğer organlar sistemiyle bir bütünsel tabiat da dağı, ormanı, denizi ve ovasıyla bir bütündür. Tabiat ve onda olan her şey ruha ve hayata hizmet için yaratılmışlardır. Yüce insanı, adi hayvan soyuna akraba zanneden ve yaratıcılığı doğaya veren evrimcilere karşı birkaç sözüm var. İncam şudur ki:

Tabiat, bir sanat eseridir. Fakat o, asla sanatkâr değildir. Kör, sağır, dilsiz ve şuursuz tabiatın atomları birleşip nasıl bülbül olup ötüyor veya gül olup da kokuyor? Ağaçlar nasıl çiçek açıp meyve veriyor? Sayısız meyveleriyle, harikulade bir ambalajla gözüme gülüyor, dilime lezzet ve damağıma tat verip mideme doyum, bedenime gıda oluyor. Ben mi onlara emrettim, yoksa onlar mı benim ihtiyacımı bilip o hâle geldiler? Hayır, tabiat baştan sona bir bilgi ve ilim hazinesidir. Fakat o, asla bir bilgin ve âlim değildir.

Tabiat bir mûsikîdir. Fakat o, asla bir musikişinas değildir. Bülbülün dillere destan nağmeleri, ilahi besteden bir melodi sunar. Hayvanlar adına bitkilere bir teşekkür şarkısı okur. Dinleyenler, vicdani bir zevkle ve sessiz olarak kulakları ile alkışlar. Ağaçların ve çiçeklerin güzelliği, sebze ve meyvelerin lezzetleri, insanların deri ve şekilleri nasıl oluvermiş? Tabiat harika bir fabrikadır. Fakat o, asla bir fabrikatör değildir. Bitkilerin hepsi güzeldir. Ama dünyamızın süsü, saçı ve ciğeri ağaçlardır. Ağaçsız kel tepeler, şirinliğini yitirmiş cavlak kafalar gibi sevimsiz olur

ve tabiatın güzellik armonisini bozarlar. Ormansız çatlak araziler, buruşmuş yaşlıların yüzü gibi güzelliğini yitirir.

Gökyüzünde uçan kuşlar, yüzüp giden bulutlar, göz alıcı ışıklar, akıp giden yıldızlar, nasıl bir düzenle dönerler? Fakat tabiat, asla bir nâzım ve idareci değildir. Şafak ve gurup vakti, canlı bir kartpostalın renk cümbüşleridir. Mevsimler boyu, bu akıp giden tabii filmlerde, rolleri gereği kostüm değiştiren ağaçlar, ne elvanlı, ne hoştur? Her şeyi ile tabiat, en güzel, canlı bir filmidir. Fakat o, asla bir senarist ve yönetmen değildir. Tabiat harikulade bir resimdir. Fakat o, asla ressam değildir.

Tabiat, insan eline verilmiş suçsuz ve masum bir mahkûmdur. Fakat o, asla bir hâkim değildir. Balıkları, kuşları, gülen-oylayan çocukları, meyve dolu ağaçları ile dünyamız ne güzeldir? Tabiat bir kanundur, fakat o, asla bir kanun koyucu değildir. O bir hayattır. Fakat o, asla hayatı veren değildir. Tabiat yer çekimi, depresi, rüzgârı ve deniz dalgasıyla bir kuvvettir. Fakat o, asla her şeye kâdir olan değildir. O, bir süs ve nakıştır. Fakat asla süsleyici ve nakkaş değildir. O, ağaçları ile bir dekor ve vitrindir. Fakat o, asla bir dekoratör değildir. Tabiat, Allah'ın bir nimetidir. Ve O'nun emriyle insana boyun eğen bir hizmetçidir. Nimeti verene teşekkür etmez, O'nun hizmetçisine de nankörlük ederse, sonra o bize küser ve ayrılıp gider. Sonra da her nankör gibi biz de -iki eli böğründe- mahrum kalırız.

Yangından sonra askerler ve itfaiye ekibi gittiği sırada Kâmil hocayı ne köy odasında ne de camide göremedik. Onu evinde de bulamamıştık. Ölü veya yaralı her yerde onu aradık. Öğretmen ile imam, onun orman sevgisini biliyorlardı. Birisi, "gâliba ben onun nerede olduğunu biliyorum," dedi. Ve Salkaya tepesine doğru tırmanmaya başladılar. Yürürken, küllerin arasında kalan ateş korlarına dikkat ederek biz de peşlerinden gidiyorduk. İkinci namazı sonrası yola çıkmıştık, 35-40 dakika sonra Salkaya denen yere varmıştık.

Kâmil hoca, eğik, yayvan, yaşlı ve kalınca bir çam ağacı üzerinde, tefekkür etmek için zaman zaman inzivaya çekildiği bir kulübe yaptırmıştı. Oraya çıkar, okur, yazar-çizerdi. Orada kendisini ziyarete gelenlere "biliyor musunuz? Dünyada en kıymetli kral saraylarıyla burayı değiştirmem," dermiş. Onu, mülkü elinden alınmış bir sultan gibi perişan, yere çömelmiş ve külleri karıştırırken bulduk. Arkadan biz de varıp etrafında halka olduk. Herkes üzgün ve suskundu. O, yurdunu ve evlâdını kaybetmiş şefkatli bir baba gibi vakarını bozmadan ağlıyordu. "Gitti servetimiz, gitti yakutlarım," diye ağaçlar ve kitapları için gözyaşı döküyordu. Yanan kulübesi ve kitapları için sanki kitap ruhlu, ağaç bedenli çocukları için ağlayan bir baba gibiydi. O sırada, yüzünü öperek batan güneş de, sanki

onun sözünü tasdik edercesine yanaklarından sızan gözyaşlarına yakut rengi veriyordu. Biz suskun ve kendimizi suçlu gibi hissederek ona bakıyorduk. Artık konuşmuyordu. İçindeki gizli ve sessiz kaynamadan dolayı taşan gözyaşları, pembe inciler gibi gözlerinden akıyordu. Kulübesinin korlu külleri üzerine patlayan mısırlar gibi alev alev cıslayan yaşlar döküp durmuştu.

Yıllar oldu, onu bir daha göremedik. Köyümüzü terk etmişti. Büyük orman yangını onu çok üzmüş ve ayrılırken de son sözü, "ben bu çölde duramam gayri" olmuş. Kim bilir, belki de özlediği yakutlar peşinde başka bir cennete gitmiştir.